

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԽԱՐԱԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԶՄԻՒՆԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1889

卷之五

一、
二、
三、
四、
五、
六、
七、
八、
九、
十、
十一、
十二、
十三、
十四、
十五、
十六、
十七、
十八、
十九、
二十、
二十一、
二十二、
二十三、
二十四、
二十五、
二十六、
二十七、
二十八、
二十九、
三十、
三十一、
三十二、
三十三、
三十四、
三十五、
三十六、
三十七、
三十八、
三十九、
四十、
四十一、
四十二、
四十三、
四十四、
四十五、
四十六、
四十七、
四十八、
四十九、
五十、
五十一、
五十二、
五十三、
五十四、
五十五、
五十六、
五十七、
五十八、
五十九、
六十、
六十一、
六十二、
六十三、
六十四、
六十五、
六十六、
六十七、
六十八、
六十九、
七十、
七十一、
七十二、
七十三、
七十四、
七十五、
七十六、
七十七、
七十八、
七十九、
八十、
八十一、
八十二、
八十三、
八十四、
八十五、
八十六、
八十七、
八十八、
八十九、
九十、
九十一、
九十二、
九十三、
九十四、
九十五、
九十六、
九十七、
九十八、
九十九、
一百、

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ ՈՒ Լ

ԼԱՆՏԵՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԺԹ. ՏԱՐԻ

1889

ՅՈՒՆՎԱՐ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Ինչպէս ծովն ունի իր փոթորիկներն և անդնդայոյզ յորձանքներն, ունի և մամուլն իր բարոյական և մտաւորական յուզմունքն ու վրդովմունքը: Նման նաւապետի մ'որ ալէկսծ ծովերու փրփրադէզ ալիքը ճեղքելով՝ կ'հասնի անվտանգ ի նաւահանգիստ և շունչ կ'առնու: Նոյնպէս կ'հրճուի իրաւամբ իր ծանր պատասխանատուութեան և փափուկ պաշտօնին գիտակ խմբագիրն երբ զանազան քարտաներու յաղթելէն ետե՝ հին աարին կ'ըլլարէ և նորը մանելու կ'պատրաստուի:

Սնչուչաւ կան ծովեր որ հով ու մրբիկ չունին, կան լըճակներ որ պղտոր են և միայն ձկնորսներու հանդարտիկ նաւեր կ'տեսնեն, ինչպէս որ կան ամեն ուրեք թերթեր որ այդ պղտոր ջրերու մէջ ձուկ կ'որսան, սակայն առհասարակ այն թերթերն որ ազգային կեանքով կ'աղբին, որ սկզբունքի կ'ծառայեն, որ անկեղծօրէն օգտակար

լինելու կ'տենչան, չեն կարող անվրդով շարունակել ի-
բենց պաշտօնն և ամեն հովերու խաղալիկ դառնալ:

Ներկայ պարագայից մէջ մանաւանդ հայ օրագրու-
թիւնն այնքան տարտամ ու անկայուն գրութեան մէջ
կ'երևի, այնքան ձեռակերպութեանց, նվթական դժ-
ուարութեանց և թշնամական աղդեցութեանց ենթակայ
կ'գտնուի, երբ մանաւանդ ճշմարտութեան թարգման
կ'կանգնի, երբ իրաւունք և արդարութիւն կ'պաշտպա-
նէ՝ առանց սնապարծութեան, որ հրաշալի երևոյթ մ'ըն-
ծայած կ'լինի եթէ իր գոյութեան նոր տարի մ'ևս յա-
ւելլու յաջողի: Արդ՝ այս յաջողութիւնն՝ մեծ ճգնեց
չնորհիւ՝ Ար. Մանուէլ թէ և կ'ստանայ, թէ և իր իննեւտու-
նեցորդ տարին նոր տարւոյն հետ կ'ողջունէ, սակայն չը-
պարծիր, չուղեր ծանրանալ իր ըրած զոհողութեանց վը-
րայ, այլ գոհ պիտի լինի եթէ Ազգին մտային շարժման
և ճշմարտութեան յաղթանակին իր կարողութեան չա-
փովն և գործելու սահմանին մէջ ձեռնտու գտնուած է:

Ինչ ոգւով և նպատակաւ որ սկսած ենք այս խմբա-
գրական ձեռնարկն, նոյն ոգին ու նպատակը կ'յորդորեն
մեզ շարունակել և այսօր: Ասկայն քանի քանի պատ-
րանք, ինչ տաղնապներ, ինչ վհատութեան սոււերներ
պաշարած են մեզ ստէպ՝ աղգային լուսաւորութեան և
բարոյական զարգացման նկատմամբ, այս ծանր ասպարի-
զին մէջ, ինչ գաւերու և անիրաւ յարձակումներու ան-
վրդով երկայնամտութեամբ հանդուրժած ենք, աւել-
լորդ կ'համարինք կրկնել, այն յուսով, որ մեր անկեղծ
ուղղութիւնն եթէ ոչ արդէն, ի մասուստ աւելի անկողմ-
նակալ և արդարասէր ոգւով պիտի դատուի, պիտի վեր-
ջապէս կարգ մը թերահաւատներ իմանան որ ոչ անձնա-
կան նկատում կամ շահ, ոչ մնաւառութիւն և ոչ կու-
ռակցական ոգին են գրդիւ մեր յարաւելութեան, այլ
մերովսանն աղգային զարգացման գործին աջակից զրու-
նուելու բանաւոր փափաք մը, այլ աղգային իրաւանց և
չափանց պատպանութեան դժուարին պաշտօնին մէջ մե-
զի բաժին ընկած պարտականութիւնը կատարելու և հա-

յութեան անունն անխորուստ և պատինն անվթար պահելու տքնող ճշմարտասէր հրապարակագիրներու մեր կողմէ ձեռնտու գտնուելու եռանդագին իղձ մը :

Եւ այս եռանդն աւելի ևս կ'արժարժի, այս փափաքն աւելի ևս կ'զօրանայ՝ երբ վանազան կողմերէ կ'հասնին մեզ յարաաւելու, կենսական խնդիրներու մասին՝ կարծեաց և սկզբանց արդի խառնուրդին մէջ՝ ճշմարտութեան դրօշին ներքեւ՝ մեր ազգային դերը կատարելու խրախուսական յորդորներ և համակրական գրաւոր ցոյցեր, զոր սովոր չենք, սմանց պէս, ի լայն հանել և, մեր համեստութեան հակառակ, պարծիլ :

* * *

Սակայն ինչպէս Աբ. Մանուկ մօտաւոր և հեռաքնակ բաշեկամներն, նոյնպէս և մեր Ազնիւ բաժանորդներն խումբագրութեան հրապարակային սրտագին շնորհակալեաց իրաւունք ունին : Վասն զի եթէ թերթս իր գոյութիւնն մասամբ բարոյական պատճառներու, մեծ մասամբ կը պարտաւորի դաս մը հաստատամիտ և ընտիր ազգայնոց պաշտպանութեան որ անդնահասելի է, և տարակոյս չունինք որ, ինչպէս յարդ, նոյնպէս այսուհետեւ նոյն պաշտպանութիւնն ու քաջալերութիւնը պիտի վայելէ Աբ. Մանուկն :

Ոչ նուազ շնորհակալութեան արժանի են և մեր աշխատակիցներն՝ որ մերթ ընդ մերթ բանահիւսական և ազգային յօգուածներով ու թղթակցութեամբ կ'զարգարեն մեր թերթն, ինչպէս նաեւ մեր հեռաւոր Գործակալներն՝ որ յօժարակամ ջանադիր կ'դառնան անոր տարածման :

.....

1888

ԱԶԳԱՅԻՆ

Tous les grands événements de ce globe
sont comme ce globe même dont la moitié
est exposée au grand jour et l'autre plon-
gée dans l'obscurité. VOLTAIRE

Միթէ ստոյգ է թէ պատմագրութիւնն աւելի ծանր,
աւելի դժուարին պաշտօն դարձած է հիմակ քան երբէք.
միթէ ստոյգ է թէ երկրագնդին տէն նշանաւոր դէպքերն ոչնէր-
կրաքնդին կ'նմանին որոսկէն արեւան դէմ յանդիման է և միւս կէտն մը-
նոսիւնն մէջ ընկնած :

Եթէ ստոյգ է որ նոյն իսկ եւրոպական ազգաց մէջ՝
ուր պատմագրական գիտութիւնն իր կատարելութեան
ոահմանները հասած է, պատմագիրն անհամար դժուա-
րութեանց կ'հանդիպի դէպքերն իրենց իսկական պատ-
ճառներու լուսովն և արդեանց ներդործութեամբն ե-
րեան հանելու, եթէ արեւմտեան գիտուն պատմաբանը
ժամանակակից դիպաց բաղմադիմի ազդիւրներու և հա-
կասական արձանագրութեանց առջև իր դատողութեան,
հարցասիրութեան, ճշմարտասիրութեան բոլոր զօրու-
թիւնն ամբողջելով անգամ, հազիւ ուրեմն կ'յաջողի, յետ
անքուն ճգանց և խուզարկութեանց, ի լոյս հանել մարդ-
կային կենաց այլ և այլ երեոյթներու պայծառ պատ-
կերն, որչափ ևս առաւել դժուարին գործ է պատմա-
գրական պաշտօնն այն ազգին մէջ ուր ճշմարտին սէրն
ղդալի չէ, ուր հանրային կարծիքը նշանակութիւն չունի,
ուր իրերն ու դէպքերն բուռն ուղղութիւն մը ստացած
են և ստէպ ի միտն տեղի կ'ունենան կարգ մը մենաշնոր-
հեալ անձերու գործակցութեամբ և պայմանադրեալ
գոյնով և ձևով կ'հրատարակուին, ուր մարդիկ իրր գոր-

ծիք կ'շարժին և կարդախօսի մը համեմատ կ'դործեն, ուր մամուլն կամ անդոր է իրողութիւն, պատճառ և հետեւանք իրենց բնիկ և ճշգրիտ հանգամանք իմաստասիրապէս արտայայտելու և կամ յատուկ մենավաճառութիւն մը կ'վայելէ ըստ հաճոյս ամեն ինչ նկարագրելու և ամեն ինչ մի և նոյն աղբիւրէն կամ խողովակէն արտահոսելու, ուր կրից թափն և անշահ կուտակցութեան մը ոգին կ'սեւէ ինչ որ սպիտակ է, կ'պղտորէ ինչ որ յստակ է, կ'ղրպարտէ ինչ որ անմեղ է, կ'հալածէ ինչ որ արդար է, կ'մահացնէ ինչ որ կենսական է. ուր մարդկան ինքնուրոյն դիտելու, քննելու, փորձելու և ուղիղ եզրակացութեան մը յանդելու կարողութիւնը բթացած է և ուր որոշեալ պատգամախօսներու անորոշ, երկդիմի և ստէպ սղէտաբեր վճիռներն տրամաբանական օրինաց տեղը կը բռնեն: Բնապէս այսպիսի աղղի մը մէջ միայն կեղծիք, չպար, ստութիւն և մոլորութիւն կ'տիրապետեն ընդհանրապէս այնքան զօրութեամբ որ պատմադրական ճշմարտութիւն, անհերքելի իրողութիւն, արևու պէս պայծառ յայանութիւններ անհաւատալի, ծիծաղելի հերետութեան չափ դատաստարտելի, իսկ իրաց բուն նկարագիրն ընելու յանդգնողն իբրև վայրենի, ամբարիշտ և պառլամենտական հետող կ'հռչակուի: Իսկ եթէ աւելի ևս յառաջ երթալով՝ երևակայենք ժողովուրդ մ'որ ինքնօգնութեան և գիտութեան գաղափարէ զուրկ՝ ընդհանրապէս տգէտ, միամիտ և գիւրահաւան, մտածին արհաւիրաց և դիւանագիտական ստապատիթ թելադրութեանց ենթակայ, հակամէտ դտնուի հաւտալու կարգ մը խրտուխրակաց որ պաշտօն ու շահ ունին իրաց վիճակն իսկականէն տարբեր ձևով ներկայել և հասարակութեան միտքն ու սիրան՝ իր ամենէ սուրբ և կենսական իրաւանց ու շահուց վրայ մոլորել, դիւրին է եզրակացնել, որ սոյն գունակ ժողովուրդ մը չէ կարող մինչև իսկ 1904 դարուս մէջ ունենալ պատմութիւն որ վաւերաբանութեան, ստուգութեան և հաւատարմութեան բոլոր հանգամանքն ունենայ:

Մեկայն այլ է յատուկ նպատակաւ և մեթոտով այլաշրջել ու եղծել պատմական ճշմարտութիւններ և ապագայ սերունդին հին մին առասպելներու հիւսմանդեւ, այլ է կարծեաց և վիճարանութեանց ու կրից բաւդին մէջ զանոնք թաղել: Առաջին պարագային մէջ ամենէ կորովարիւր գիտողը կրնայ խարուիլ, երկրորդին մէջ Արիանէ մը կրնայ զանուիլ: Այդ Արիանէն պիտի լինի արդի պատմագիրն:

Եւ արգարե՝ բարեկիրթ երկիրներ՝ ուր հրապարակութեան թիւերն են, յիշատակագիրներ, օրագիրներ հեղեղի պէս ամենուստ կ'ողողեն հրապարակն, ուր մամուլն իր բիւրաւոր փողերով ամեն օր և ամեն ժամ՝ մի և նոյն իրօղութեան, մի և նոյն դէպքի և կարծեաց վրայ այլադոյն և այլատեսաւ լուրեր ու խորհրդածութիւններ կ'օրոտայ, ուր դրութեանց ու տեսութեանց պայքարն իր գերադոյն տատիճանին հասած է, դարձեալ շտա՛մն թուանորոշ կէտեր, ստույգ ու թեան կարօտ երևոյթներ կը նշմարէ խցճամիտ պատմարանն՝ այս ակնախտիկ լուսաւորութեան մէջ իսկ, և աղբիւրէ աղբիւր, պատճառէ պատճառ կ'ջանայ հասնիլ՝ մարդկային բնութեան և միջավայրի գիտակցութեամբ, գիտական սկզբանց և մանրակրկիտ հետազոտութեանց անաջնորդութեամբ, մինչև անցից և իրաց այլաշան շարժառիթներուն և ըստ կարի լուսադիմ շաւիղ մը բանալ այն ժողովրդեան առջև ուր հակամէտ է խաբուսիկ երևոյթներու վրայ դատել: Վասն զի պատմաբանին դործն մանաւանդ ներկայ սահմանագրական և յեղափոխիկ շարժմանց մէջ պարզապէս կատարուած իրողութեանց, դիպաց և մարդկան հետ չէ, այլ այն իմացական և բարոյական հակումներու, հիմնարկութեանց, օրինաց, բարուց, կրից ու նախապաշարմանց հետ, կուսակցական, տնտեսական և քաղաքական միտումներու հետ, ի մի բան բարեշրջական շարժումներու հետ ուր ստէպ կ'յուզեն և կ'ըորբոքեն սիրտերն ու գլուխներն և յառաջ կ'ըրերեն ընկերային յաջորդական փոփոխութիւններ:

Ահա այս բարոյական և իմացական հակամարտ այլ գործօն տարրներէ ծագած դիպաց և բազմազան տեսակէտներով բացատրուած նկատողութիւններն ի համար առնելով՝ պիտի լուծէ, զտէ բանիրուն պատմագիրն ինչ որ էապէս ճշմարիտ է, իրրեւ պատճառ, իրողութիւն, արդիւնք և եղբակացութիւն :

Այսպիսի ահաւոր պաշտօնի մ'առջև՝ պարզ գիտնականի գործն շատ գիւրիին կ'երեւի : Նա բնապատմական ու բնագիտական, աստղագիտական և բնաշուծական երեւոյթներու ու շարժումներու ուսման և հետազօտութեան մէջ բնական զօրութեանց հետ կ'իսօսի, որ թէև յարաշարժ և բազմազան, բայց պարզ ու կրաւորական ընթացք մ'ունին, այնպէս որ բնագէտն զանոնք սկզբնական օրինաց և դասակարգութեան վերածելու համար որչա՛մ էթոսի մը կ'հետեւի անշիօթ, և անվրդով ի կատար կ'հանէ իր ձեռնարկն :

Ուստի՝ եթէ ոչ յառաջագէտ ազգաց հրապարակային դիպաց և անցից նկատմամբ՝ Վօլգեռի վճիռն այնքան հիմնաւոր, գէթ կրնայ յարմարիլ մեր ազգային կենաց շրջանին, որու մի մասն ի կովկաս մանաւանդ՝ երկրագրնտի կիսոյն պէս չէ թէ Ժամանակագր, այլ ճշգրտութեան և լուծեան մէջ կ'տառապի իր կենսական խնդիրներու արտայայտութեան մասին՝ ի շնորհս չղթայակապ մամլոյ :

Եւ սակայն Հայոց ազգն ալ մարդկային բազմայոյզ և բազմակիր սեռին մի մասը կ'կազմէ, ունի իր էութեան ու գործունէութեան պայմաններն, ունի իր յատուկ կեանքն, միայն այդ կենաց մասունքն՝ ցիր ու ցան ու վտարանգի, զուրկ ընդհանրապէս պարտաճանաչութեան, իրաւասիրութեան և համերաշխութեան հաստատուն ըզգացմունքէ՝ կ'տուայտին ու կ'ոսնին ոչ միայն օտարութեան, անըջային տեսութեանց ու այլարուն և այլաբարոյ ազգեցութեանց ներքեւ՝ այլ և ժամանակակից տխուր իրաց ճշմարիտ հայացի պատմութեան չգոյութեամբ, պատմութիւն՝ որու մէջ պայծառ, անսուտ և անաչառ գոյներով պարտ էին տեսնել Հայք ու կշռել իրենց կա-

ցումթիւնն, նկատել թէ՛ արդի քաղաքակրթութեան հրա-
տապ և արագասահ ընթացից մէջ ինչ գիրք բռնած են,
ինչ շահ ու կորուստ ունեցած են՝ եկեղեցական ու աղ-
գային և նիւթական իրաց կարգին մէջ, ինչ յառաջդի-
մական հիմնարկութեանց տիրացած են, և մտային ու
բարոյական զարգացման համար ինչ միջոցներ ի գործ
դրած, ինչ ձեռնարկներ սկսած և ի կատար հանած են,
ի մի բան՝ վերկարա՞ր թէ աղէտաբեր քաղաքականու-
թեամբ մը բարերաստիկ թէ ոչ դժբաղդ ապագայի մը
շաւղին մէջ կ'դեգերին :

Այս պայմաններով յօրինուած պատմութիւն մը ներ-
կայ ժամանակիւ մէջ՝ երբ դեռ շատ բաներ վարագուրի
ներքեւ են, գործնական դպրոց մը պիտի լինի հայութեան
և անոր հոգւոյն ու մտքին պիտի տայ ահագին ցնցում
մը կամ յուսահատօրէն իր դառն ճակատագրին համա-
կերպելու և յետոյ ազգաց շրջանին մէջ անպաշտօն ան-
հետանալու, և կամ վերակենդանութեան յուսով իր
ազգային կենաց բոյժ և բարեշրջում մը տալու, կանգ-
առնելով հաստատամտութեամբ իր էութեան տարրերը
կազմող ազգային և եկեղեցական իշաւանց ու շահուց
պաշտպանութեան օրինաւոր սահմանին մէջ՝ Օսմանեան
Պետութեան բարձր հովանւոյն ներքեւ :

* * *

Բայց թողունք պատմաբանն իր գործին և մեր տա-
րեգրի պաշտօնը վարենք : Միայն խնդիր է թէ այս վեր-
ջինը կարո՞ղ է տմեն ինչ բացէ ի բաց պարզել և անաչառ
քննադատութեամբ արտայայտել, երբ անցած դարձած
դէպքերն՝ որոց վրայ խօսիլ կ'փափաքի, դեռ նորահաս
են, երբ դերակատար անձերը կենդանի են, երբ ժամա-
նակը տակաւին չէ տարածած իր պաղ ու պատկառելի
քօղն զանազան հրատապ և անլոյծ խնդիրներու վրայ, երբ
գրիչն անձուկ ազատութեան մը պատճառաւ կ'ստիպուի
ակնարկել և ստէպ քօղարկել իրեր ու դէմքեր որ լիու-
լի լոյս տեսնելով միայն կարելի պիտի լինէր մեկնել և

պարշարանել պատճառ և արդիւնք՝ որոց շնորհիւ հայ-
յութիւնը կ'տազնապի: Ուստի ոչ միայն հետազօտու-
թեան դժուարութիւններ, այլ ժամանակը, միջավայրն,
չազատութիւնն ու անձերն կ'դաւադբեն տարեգրին դէմ-
անդամ: Հետեւապէս ուրիշ բան չէ կարող ընել նա եթէ
ոչ ճշմարտութիւնը շօշափելով հարեանցի ակնարկ մը թու-
ղուլ այն իրաց վրայ: որ նախորդ տարւոյն մէջ իբրեւ կա-
րեորագոյն տեղը կ'բռնեն: Եւ ինչ են այդ իրերն ու գոր-
ծերն որ հայութեան ուշադրութեան և արձանագրու-
թեան արժանի կ'համարուին և սովորաբար ամեն թեր-
թեր կ'հնչակեն: Միթէ նոր շարժում մը, մղում մը ստա-
ցաւ Աղբը յառաջդիմութեան ճամբուն մէջ, միթէ ազգ-
կենաց հին շրջանը կտակեց նորին կենսական խորհուրդ-
ներ, գիւտեր, ծրագիրներ և ազգայէն ձեռնարկներ ու
հիմնարկութիւններ ի գործ և ի կատար հանելու և յա-
ջորդ տարին բարոյական ու նիւթական նորանոր գանձե-
րով մտնելու, ինչպէս որ սովոր են մտնել առ հասարակ
ժողովուրդներ որ ապագայի կ'հաւտան, որ յառաջդի-
մութեան խորին իմաստը քաջ կ'ըմբռնեն և գործնական
ապացոյցներով կ'հաստատեն՝ իրենց բոլոր մտային, նիւ-
թական և ընկերային ոյժերն դէպ ի նոյն նպատակ և ուղ-
ղութիւն մղելով՝ փոխանակ ցիր ու ցան ընելու և չէզո-
քացուցիչ դրութեան կամ անշարժութեան մատնելու:

Ճշմարտը՝ խորին ցաւ կ'զգանք՝ դիտելով որ հին տա-
րին ոչ միայն մեզի նոր, հիմնական զարգացման գործ մը
չաւանդեց այլ և նախորդ տարիներու սեւ բաղդի ար-
դիւնք վէրքերն իսկ չբուժեց:

Եւ իբօք ինչ էր 1888ի տարեշրջանի ազդային վիճակը:
Միթէ հնդեակ ու տասնեակ տարիներու շրջանին մէջ ինչ
որ քանիցս դրուած է կրկնած չքալիտի լինինք, աննշան
բացառութեամբ, եթէ ըսենք թէ մեր ազգային ընդհա-
նուր կացութիւնը շատ տաղնապալի է, թէ ընտանեկան,
կրթական, ելմտական, գաւառական, առաջնորդական,
վանական, հայրապետական հաստատուութեանց բարենու-
րողման կարօտ խնդիրներ կան ու կ'մնան միշտ մի և նոյն

անլուծելի դրութեան մէջ, թէ ազգային անհոգութեամբ, անհեռատեսութեամբ և դիւանագիտական մեքենայութեամբ ազգային շատ նուիրական իրաւունքներ ու շահեր մի և նոյն սպառնալից երևոյթը կ'ընծայեն, թէ ազգային շարժումն միայն ընտրական, ընկերակցական, անհատական, շինուածական, հանդիսական, ցուցասիրական, իրերգովական և արաբողական գործողութեանց մէջ կ'կայանայ, ինչպէս նաև զանազան պաշտօնական դաւերու մէջ՝ որ նպատակ ունին վրդովել ու խռովել խաղաղ վիճակներ և յառաջդիմասէր ձեռնարկներ թէ մայրաքաղաքի և թէ գաւառներու մէջ, թէ ազգային պաշտօնական կարգադրութեանց մէջ ստէպ գերի վեր կը կշռեն անձնական նախանձու, ատելութեան և հակառակասիրութեան նկատմունք, այնպէս որ ազգային կենսական խնդիրներու կերպարանը կ'ստանան, քան թէ հանրային իրական կարեւորութիւն ունեցող հարցեր որ անտես կամ բարձի թողի կ'մնան յատուկ դիտաւորութեամբ և որ ապօրէն ու քայքայի իշխանութեան մը հաճոյիցը կ'զոհուին :

Այսպիսի հակազգային դրութեան և կեղծ քաղաքականութեան հետեանօք Ս. Պատրիարքը կ'հրաժարի, իսկ պատրիարքական իրաւասութեան բարոյական ազդեցութիւնն ժողովրդեան առջև և իր պաշտօնական վարկն Տէրութեան առջև կ'նուազին : Շահպաղլեանի խնդիրն իրրեմահու և կենաց խնդիր մեր պաշտօնական մարմինները կ'տագնապէ : Նորընտիր Քաղաքական Ժողովոյ ընտրութեան խնդիրը կ'շարունակուի վէճի տակ մնալ, ինչպէս նաև ատենական Դեբատեքան՝ իրրեմահու հակասահմանագրական : Հաշտարար միջոցներու չնորհիւ վեհապետեան Արքազան կ'հաճի վերաբաղմիւ Աթոռն միայն՝ երբ Բ. Դրան առջև իրրեմ ըմբոստ ամբաստանած Աւաջնորդն իր Աթոռէն կ'իջնէ գլխաւորապէս կեդրոնական մեքենայութեանէ ստիպեալ : Բ. Դրան կատկածներն Հայոց հաւատարմութեան մասին, բարձրադիր ազգայնոց միջնորդութեամբ կ'ցրուին : Նորընտիր Քաղ. Ժողովն իր պաշտօնը կ'ստանձ-

նէ և կ'յուսայ ներդաշնակութիւն վերահաստատել յա-
րաբերական գործոց մէջ: Գաւառներն մասամբ անհովիւ
և անխնամ, այս կեդրոնական շփոթութեանց միջոցին,
ընդհանրապէս անիշխանութեան կ'մատնուին և մարդ-
որսներն ազատ ասպարէզ կ'գտնեն գործելու և կրօնա-
փոխութեան որոմ ցանկելու միամիտ և շուարած ժողո-
վրդեան մէջ: Երեսփոխանութիւնն՝ որ երբեմն փոքրա-
մասնութեամբ յանդգնած էր այնքան կարևոր խնդիր-
ներ տնօրինելու՝ ուղիղ բանի, ժողովրդեան կամաց և ե-
կեղեցական իրաւանց հակառակ, կ'սկսի զգալ որ նոր
տարրներով զօրանալու պէտք ունի: Հետեւապէս կ'ձեռ-
նարկուի Կ. Պօլսոյ թաղերու մէջ մասնական ընտրու-
թեանց և բանիբուն անձեր կ'կոչուին երեսփոխանական
պաշտօնի ու կ'պատրաստուին մեծամեծ գործերու:

Հուսկ ուրեմն վեհապետեան Սրբազան իր դիրքը շատ
հրատապ ու անպաշտպանելի գտնելով՝ կ'ստիպուի հրա-
ժարիլ, որ երուսաղէմի պատրիարքութիւնը ստանձնէ և
Ս. Յակոբայ վանքն առանձնանայ, և իր հրաժարագիրն
կ'ընդունուի ազգովին յօժարակամ, Տեղապահ կարգուե-
լով Գեր. Սիմէօն Եպիսկոպոս Սէֆէրեան: Աստի կ'ծագի
այնուհետև նոր Պատրիարքի ընտրութեան խնդիր Կ. Պօլ-
սոյ Աթոռին համար և նոր շփոթ ու երկպառակութիւն
արժանընտիր դահակալ մը գտնելու մասին, գահակալ՝
որ՝ ըստ ոմանց, լինի պատեհական, և ըստ այլոց, արմա-
տական: Համագումար ու խառն ժողովներ կ'պատրաս-
տեն ընտրելեաց ցանկեր: Հնգանուն ցանկին գլուխը կը-
գտնուի Պրուսայի Առաջնորդ՝ Գեր. Բարթուղիմէոս Սրբ-
բազան, մինչդեռ Գեր. Նար-Պէյի անունն անտի կ'ար-
տաքսուի, և ահա կ'սկսի վարձեալ արքանեակներու ձե-
ռօք մեծագոյն խառնակութիւն և հանրազրական շա-
հատակութիւններ ժողովրդեան ստորին խաւերուն մէջ
ի նպաստ արտաքսելոյն: Ի վերջէ պատրիարքական ընտ-
րութեան ձեռնարկելու օր, կ'հասնի: Վերանորոգեալ
Ժողովն երկու որոշ բանակի կ'բաժնուի. մին Բարթուղի-
մէոսեան և միւսը Նար-Պէյեան, և երկոցունց մէջ քուէ-

ները կ'ըստնուին՝ յետ փոթորկալի նստի մը : Երբ համեմատականի ընտրութեան կարգը կ'գայ՝ ռազմագիտական նոր հնարքով մը Գեր. Նար-Պէյ կ'նահանջէ, և ահա հակառակ դաս մ'երեսփոխանաց պատճառաբանական բողոքներու և սահմանադրական կոչումներու, Բարթոլոմէոս Սրբազան կ'ընտրուի և մեծամասնութիւն կ'շահի Սրմաշու Գեր. Խորէն Սրբազան, մինչդեռ Ժողովուրդն նոր ու բարեգուշակ թուական մը կ'ողջունէ, յանձին նորընտիր Պատրիարքի, որ արդէն իրրև խոհեմազարդ, իմաստուն և իմաստասէր հայ եկեղեցական մեծ համբաւ կ'վայելէր և իր ընտիր բարեմասնութիւններն իրրև անկրիպելի գրաւականներ կ'նկատուին Ազգին բազմադիմի պիտոյից գոհացում տալու : Եւ Ամեն. Խորէն Սրբազանի դահակալութեան օրն ազգային հանրային տօնախմբութեան մը կերպարանը կ'ստանայ : Համաձայնութեան և հաշտութեան տրամադրութիւնները կ'շեշտուին և կարծես թէ երեսփոխանութիւն, վարչութիւն և Ժողովուրդ ձեռք ձեռքի տալով Ազգին բարեոյն գործակից լինելու կ'ուխտեն՝ մինչ Ամեն. Ս. Պատրիարքը կ'ուխտէր ի Մայր եկեղեցի, Սահմանադրութեան անթերի գործադրութեան համար, և իր անդրանիկ կոնդակը կ'հրատարակէր : Իրրև յառաջաբան այս հաշտութեան ուխտի՝ հանդէսներու տօներ կ'կազմուին, ի շնորհս Պենճեան Հարազատաց բարերարութեան իւսկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցւոյ վերաշինութեան, Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ նորոգութեան և այլ վերաշինական խորհրդոց ի պատիւ խնջոյքներ, ներբողներ, գրկախառնութիւններ և մինչև անդամ Հայաստանի խորշերն աւերակ դարձած շիրիմներու տաճարներ վերականգնելու բանաձևներ կ'պատրաստուին, կ'յօրինուին և կ'տնօրէնուին : Յիշատակաց արժանի են նաև ի Գարակէօմիլիէ հաստատելի եկեղեցական վարժարանի վերաշինութեան խորհուրդն, Նարեկեան վարժարանի և Պատրիարքարանի վերաշինութեան խորհուրդն, Ս. Փրկչեան հիւանդանոցի վերաշինութիւնն յիմարանոցէն սկսելու խորհուրդն և ուրիշ բազմաթիւ

խորհուրդներ որոց իրազործման աւետիան հրատարակելու բազմին կ'ուպասենք անհամբեր :

Սակայն այս խորհրդոց մէջ գերազույնն է նախ՝ Սահմանադրութեան վերաբնական խորհուրդն, որ կ'մարմնաւորի Առաջնորդական վերակազմութեան Յանձնաժողովոյ ծրագրին մէջ, ծրագիր՝ որ՝ ըստ երևոյթին, բաւական կ'ընձուտ խնդիրներ պիտի յուզէ և որ թերեւս սուղի ծաղելիք յատենական փոթորկի մէջ, եթէ սահմանադրասէր երեսփոխանները համաձայնին Սահմանադրութիւնը մեծ վտանգէ աղատելու : Երկրորդն է Կ. Պօլսոյ նախորդ Ս. Պատրիարքի այսքան երկար ժամանակ մայրաքաղաքը դեզ երեւու խորհուրդն : Ինչ որ անկարող եղաւ իր պատրիարքական իշխանութեան ժամանակ՝ ուրիշ կ'աւելայնէ գործոց պատճառաւ անշուշտ, ի գլուխ հանել, այժմ՝ կ'շնայ, կ'ըսուի, կատարել, և Ս. Յակոբայ վանուց ահագին պարտքն՝ որոց ծագումն ու գոյութիւնը մասամբ հանելուկ կ'մնան միշտ, գոցելու համար պաշտօնական բանակցութեամբ կ'ըջալի, որպէս թէ արդի Սմեռ. Ս. Պատրիարքն անզօր լինէր աւելի ազդու կերպով գործելու այդ խնդրոյն մէջ . . . : Թերեւս նոր շքով ու փառաւորութեամբ կ'վափաքի մտնել վեհապետեան Սրբազանն յերուսաղէմ, ուր, սակայն, քրիստոս մտաւ ի վերայ իշոյ աւանակի : Ինչ որ լինի սոյն դեգերման նըպատակն, այս յայտնի է որ Ս. Յակոբայ Աթոռն մի քանի տարիէ ի վեր թափուր և վաճառական վարդապետի մը ձեռքը մնալով՝ թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս սուր ժած է :

Տարւոյն մի նշանաւոր դէպքն էր նաև Ս. Պապին առ Հայս ուղղած մի կոչումն որով կ'հրաւիրէր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակունքն մտնել Ս. Պետրոսի փարախը : Այս կոչումին՝ որ այնքան փրաւորեց և յուզեց Հայոց կրօնական զգացմունքն, և որու առիթ տուած էր անշուշտ ազգային եկեղեցական անիշխանութիւնն, թէ պաշտօնական եւ թէ անպաշտօն բողոքներ յարոյց, և մանաւանդ Սմեռ. Մեքրիսեդեկ Սրբազանի մի համբաւաւոր

Պարտաւորեալն, որ անդորրեց վրդովեալ խիղճերն և ցոյց տուաւ թէ՝ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անկախ ոգին դեռ կ'վառի հայութեան սրտին խորն և թէ անոր դէմ լարուած մեքենայութիւնք՝ թէև ի սուգ կ'համակեն լուսաւորչայ Աթոռն, բայց անդոր են սասանել Հայոց Եկեղեցւոյ առաքելական դաւանութիւնն ու վեհութիւնը: Միւս կողմէ՝ անուրանալի է, որ հայրապետական Աթոռոյ անշքացեալ դրութիւնն, Ռուսիոյ Հայոց տաճնապն ու բրունադբօսիկ լուութիւնն ազգային կրթական աղէտալի վիճակին առջև, որ ցարդ անդարման կ'մնայ. եկեղեցական ապօրէն կայութեան մ'օրինաւորութեան կերպարան տալու համար մինչև իսկ Թուրքիոյ մէջ եղած փորձերն, բուռն որոշումներն ու հալածանքն. ապիկար ու բացառիկ նախողիկոսի մը վրայ դրուած ակնկալութեանց դերևիլն՝ մանաւանդ Ռուսաց վեհ. նախեր ի կովկաս այցելութեան առթիւ՝ Յարընտրի ստրկական, աննշան և ապարդիւն տեսակցութենէ ետք. Թուրքիոյ Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովոյ անհոգութիւնն ու անտարբերութիւնն ազգային մեծ դատին, այս է Արարատեան Աթոռոյ ինքնօրինութեան մասին, որ Հայոց գոյութեան էական պայմանն է և ամեն ազգային խնդիրներու հիմն. առ հասարակ եկեղեցական դասուն սառնութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վաղեմի անկախ դրութեան, որ վտանգեալ է, պաշտպան կանգնելու, և վերականգնելու այդ ինքնօրինութիւնն այն ամեն արդար և օրինական միջոցներով զոր Աւետարանն, սուրբ նահատակաց և հայրապետաց ոգին, Ժողովրդեան խղճի ձայնն և դարուս կրօնից աղատութիւնն իբրև հոգեկան և պաշտօնական ղէնքեր, իրենց կ'հայթայթեն, ահա այս ամենն այնպիսի ծանր և աղէտալի երևոյթներ են, և ազգային մարմնոյն վրայ այնպիսի վէրքեր բացած են, որ կ'լլատեն անոր ոյժերն, թշնամոյն ազգաւեր գործին խրախոյս կ'տան և Ազգին էութեան ի սպառ կ'սպառնան: Ուստի կենսական մեծ խնդիրն ներկային մէջ եթէ մնայ անլոյծ, ապազգային համար չարաչուք հետեանքներ պիտի ունենայ, ճշմարտութիւն՝ զոր

այնքան զգալի շեշտերով և անժխտելի փաստերով հաս-
տատեց երկու խումբ, նկեղեցական աշխարհիկ նոր գրական-
նութեան, հոգեկան և հայրենասիրական ներշնչութեանց
սյս հրաշակերար:

Աւելորդ է այս հարեանցի տեսութեան մէջ ծանրա-
նալ այն բարոյական և նիւթական աղէտից վրայ, որով
մերթ րնդ մերթ կ'տառապին Հայք ի գաւառս: Հրգեհ,
ողողմունք, երաշտ, պատահական պատահարներ կրնան
հոգատարութեամբ, հեռատեսութեամբ, ճարտարու-
թեամբ դարմանուիլ: սակայն երբ չքաւորութիւնը, տղի-
տութիւնը, ծլութիւնը, նախանձն, երկպառակութեան
ոգին, խռովասիրութիւնն ու քսութիւնը մնայուն և յա-
րատեալ աղէտներ կ'գառնան ժողովրդեան մը համար, ինչ-
պէս են Հայոց համար գրեթէ շատ գաւառներ, մինչդեռ
ուրիշ գրացի ազգեր կ'զարգանան և միասիրտ ու միա-
կամ կ'գործեն հանրօգուտ ձեռնարկներու մէջ, նոյն նը-
պատակին դիմելով և ամեն անձնական վէճ ու հակա-
ռակութիւն ի բաց թողլով, այն ժամանակ այդ բարոյա-
կան հիւանդութեանց պատճառներն հարկ կ'լինի փոշ-
տուել խռովասէր ժողովրդեան կազմային հանգամանայ,
օտարոտի ազդեցութեանց, նորամուտ տարրներու և հո-
գեւոր ու քաղաքական իշխանութեանց արարմանց մէջ և
արմատական դարմաններ գտնել:

Յուսալի է, որ այդ դարմաններն՝ զորս մասամբ կ'հայ-
թայթեն ազգային ընկերութիւններ՝ որ նպատակ ունին
ուսման ճաշակն ծաւալել հայութեան մէջ, նաեւ բարեսէր
և հայրենասէր հոգիներ՝ որ ամեն առթիւ բարոյապէս և
նիւթապէս կ'զոհուին ի սէր ճշմարտութեան և արդա-
րութեան, ազգային ամեն գործիչ և ձեռնհաս մարմին-
ներու միջոցաւ պիտի մատակարարուին Ազգին հիւանդ-
մարմնոյն և Ամեն Ս. Պատրիարքն իր ժողովրդասէր բնա-
ւորութեամբն և իմաստուն հովուութեամբն օրիտի ջա-
նայ անշուշտ վարել ու մղել իր հոգեւոր և ազգային
իշխանութեան ներքեւ գտնուող ամեն նիւթական և բա-
րոյական հարազատ ոյժերն զէպ ի նոյն նպատակ և աղ-

Նախաքանովս կարծեմ կրցի միտքս որոշակի հասկացնել թէ՞
գիւղացւոց կենաց վրայ գրածներս բռն և ահներէլի ճշմարտ-
րէւնէր են :

Թէև չըջած եմ Սամսոն, Քալզա, Ելնի-խան, Ամասիա,
Եւդոկիա, Սեբաստիա, Տիվրիկ, Արարկիթ, Մատէն, Քարբերդ,
Բալու, Մալաթիա, սակայն հայ գիւղացւոց կեանքը մասնաւո-
րապէս ուսումնասիրած եմ Բալուայ, Քարբերդի, Մալաթիոյ
և Տիվրիկի մէջ, աւելորդ է ըսել թէ բացառութիւնք կը գըտ-
նուին և յարգելի են :

Ուրեմն սկսինք քննել հայ գիւղացւոց բռն վիճակները :

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ գիւղացիք չափազանց կրօնասէր ու եկեղեցասէր են,
նոյնչափ ալ նախապաշարեալ և աւելորդապաշտ. կրօնի վրայ՝
չունին յստակ ու պարզ գաղափար, ամեն ինչ ճակատագրի և
Աստուծոյ վերագրելով, բնութեան այլ և այլ հարուածներուն
դէմ ինքզինքնին չեն պաշտպաներ. խորին յարգանք կ'ընծայեն
եկեղեցական դասուն, աղօթք և եկեղեցական խորհուրդները
գրեթէ գոց զիտեն, թէև իմաստը լաւ չեն հասկանար. միշտ
եկեղեցի կը յաճախեն և հաղորդութեան ու մկրտութեան մէջ
խստապահանջ են. ամեն կարգի նեղութեանց մէջ չըջակայ
Սուրբի մը մատուռը ոչխար մը զոհ կ'ընեն և եկեղեցեաց մէջ
Տէր Խաչի կ'ըսեն : Քահանայք մեծ մասամբ տղէտ և իրենց
բարձր կ'ըջան անարժան են. չատ գիւղեր ալ անհովիւ են :

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Գիւղացւոց բարոյականը՝ ցաւալի է խոստովանիլ՝ թէ խիստ
խանգարեալ է. անհաւատարմութիւնք յաճախակի կը պատա-
հին, սորա միակ պատճառն ալ անյարմար ամուսնութիւնք եւ
ամուսնոց երկար բացակայութիւնն է : Մի օր Բալուէ երկու ժամ
հեռու Հաւա գիւղն հիւանդի մ'այցելութեան գնացած էի,
պարապ ժամանակ ունենալով գիւղէն կէս ժամ հեռի Քաղբա-
հայեաց Ս. Աստուածաձին վանքն ևս այցելելի. վերադարձիս այս
գիւներու մէջէն անցնելով եկայ գիւղին մեծ աղբիւրին մօտ,
ուր գիւղացի հայ կանայք (Հաւա 220) տուն զուտ հայ բնակիչ
ունին). կաթսաները վաւաճ լուացք կ'ընէին իրենց թակերով,
տեսայ նաև մի քանի կիներ ու հարսեր որ բաց օդին կը լուա-

ցուէին . . . որչափ ալ անմեղ ու անբիծ ինին, իրենց այդ ընթացքը համեստութեան հակառակ է : Երբ զիս տեսան, ակսան իրենց դէմքերը երկու ձեռաց մէջ առնուլ, կարծես թէ դիտողին աչերն կը փակէին . . . ահա յոռի սովորութիւն մ'որ շատ զիւղերու մէջ նկատեցի :

ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Մեր յօգուածէն սոյն վերնագիրը վերցնենք աւելի լաւ ըրած կ'ըլլանք, վասն զի զիւղերու մէջ կրթութեան գործը ֆօֆէ դարձած է . շատ զիւղեր վարժարանի երես տեսած չունին, վարժապետին ալ անունը միայն լսած են (դուցէ իրենց գիւղէն ըլլալուն . . .), մի քանի զիւղեր եթէ ունին զպրոց ըսուած բան մը, անոնք ալ հասարակ օխոռներէ երբէք չեն տարբերիր . տեսայ այնպիսի դպրոցներ որ ընթերցանութեան համար ամեն տղու առջև մէկ մէկ ճրագ վառել հարկաւոր էր . մեր մանկավարժք գործ չունին նէ թո՛ղ պոռան ու գոչեն Լոյս, Լոյս, Լոյս, Կարճաբեռնութիւն : Գիւղական դպրոցներու նիւթական չէնք տեսնել վերջը մի քիչ ալ բարոյական չէնք աչքէ անցունենք, բայց Աղիւս ընթերցողին աւելորդ ձանձրութիւն պիտի ըլլայ . երկու բառ բառ է ամեն ինչ հասկանալու — դասախօս վարժապետն հագիւ հաղ կ'ընդունուի Պօլոյ կենդրոնական վարժարանի առաջին կարգն . . . — : Նաթանեան Հասարակական Բաժնէն կոչած է . Էհ, ունի եղեր անցեալին մէջ կրթութեան ջահ մը, բայց ի՞նչ օգուտ այսօրուան, հատած է ջահն, մարած է լոյսն . . . , կարծես այդ գիւղին մէջ հրաբխային շարժում մ'եղած և հօկայ լեռներ դուրս տուած է, յաւիտեան անշարժ մնալու համար . այսպիսի կրթական բարեք վիճակ ունեցող զիւղեր ժամանակին կան եղեր Հայաստանի մէջ, որ ողբալով կը պատմեն զիւղացիք, բայց ողբած զեղը ոչ ինչ օգուտ ունի . 220 տուն զուտ հայ եղող զիւղ մը այսօր չունի իւր ծոցի մէջ մի վարժարան . անմահն Օտեանի, դրագէտն Կիրճեանի և Սիմօնեանի, ճարտարապետն Նէմյէի, և այլոց ծնունդ տուող զիւղն խաւարի մէջ է մնացած, այն գիւղը որ էր երբեմն, իւր շրջակայքը կը լուսաւորէր . . . :

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Ամուսնութիւնը՝ ոմանց լաւատեսութեան հակառակ՝ ունի

իւր յոռի կողմերն, թէ՛ և ամուսնութիւնք յաճախակի են, սա-
կայն նոյնչափ ալ իւր փնասակար կողմերն ունի. գիւղացիք
կ'ամուսնացնեն 13—15 տարեկան տղամարդը և 11—14 տարե-
կան աղջիկը. ունին պէշէ + քեօֆ ըսուած փնասակար սովորու-
թիւնն ևս որ աղջիկն ու տղան կը նշանեն իրենց մանկական օ-
րօրոցին մէջ. այս յոռի սովորութեան փնասներն որչափ բազ-
մաթիւ ըլլաւ ընթերցողք կրնան երևակայել. . . : Հետեւեալ
իրողութիւնը անյարմար ամուսնութեան մ'օրինակն է. Տիվրիկի
0 . . . գիւղը 14 տարեկան գեղանի օրիորդ մը իւր հօրը հրա-
մանին վրայ (որ Պօլիս կը գտնուի) պիտի պսակեն մօտ օրերս,
դպրոց յաճախող 10 տարեկան տղու մը հետ. օրիորդը ներ-
քնապէս գոհ չէ, և իւր այս դժգոհոթիւն չէ կարող յայտնել
ոչ ոքի . . . մանաւանդ որ սիրահարեալ է գիւղին Վ. . . ին, և
գիւղեր ու ցերեկ կ'արտասուէ խեղճ աղջիկը . . . : Պատրիարքա-
րանը կարծեմ քանիցս ազդարարած է ալ որ անչափահասից
ամուսնութեանց վկայագիր չտան տեղական աղքային իշխա-
նութիւնք . . . սոյն արդար և օրինաւոր որոշում դժբաղդա-
բար անլսելի մնացած է ցարդ և պիտի մնայ յաւիտեան, քանի
որ մեր Ազգային Պատրիարքարանը թոյլօրէն կը վարուի և չու-
նի ազդու ու վճռական տնօրինութիւններ . . . :

Որչափ որ գիւղերու մէջ ամուսնութիւնք կը շատնան, նոյն
համեմատութեամբ ալ տղաքերութիւնք կը նուազին : Մեր աղ-
քային խորհողներէ ոմանք կը կարծեն թէ՛ Պօլսոյ նման մեծ
չրջանակներու մէջ ամուսնութեանց պակասութիւնը և տղաքե-
րութեանց նուազումը՝ գաւառաց մէջ եղած յաճախակի ամուս-
նութիւններով և տղաքերութիւններով կը հաւասարալիւուի .
. . . ամսոս, յուսախաբութիւն մ է այս : Հայ գիւղացւոց մէջ
կարծուած էն աւելի նուազած է տղաքերութիւնը, այլ կերպ
խօսելով, հայ գիւղացւոց թիւը օրէ ցօր պակասելու վրայ է և
սորա միակ պատճառն ալ պանդխտութիւնն է : Միտքս լաւ կեր-
պով բացատրելու համար խօսքս մի քիչ ընդարձակեմ :

Ենթադրենք թէ՛ 30 տուն պարունակող հայ գիւղի մը մէջ
25 ամուսնութիւն տեղի ունենայ, վեց ամիս կամ տարի մը չան-
ցած 20ը կը պանդխտէ այլ և այլ կողմեր, տասը և կամ աւել-
ի երկար տարիներ տար աշխարհաց մէջ արիւն քրտինք թափե-
լով հազիւ կը կարողանան հայրենիք վերադառնալ. մնացեալ
հինգ ամուսնութեանց պտուղը՝ հինգ տարին մի զաւակ ծնած
սեպեւով՝ կ'ունենանք տասը տարուան մէջ տասը մարդ, որ յա-

ւելում կ'ըլլայ գիւղացւոց թւոյն վրայ . սակայն պահասածն նոյն համեմատութեամբ կ'ունենանք քառասուն մարդ . արդ, եթէ այդ ամուսնացեալք մնային իրենց գիւղը, առ նուազն գիւղացւոց թւոյն վրայ քառասուն յաւելում մը պիտի ըլլար . . . եթէ օտար երկրաց մէջ մեռնող պանդուխտներու թիւն ալ ի հաշիւ առնենք, մեծաքանակ նուազում մը պիտի ունենանք, որ յուսախար լաւատեսներու աննպաստ միաստ մ'է . . . :

Գիւղացիք իրենց հարստեաց հանդէսը եկեղեցեաց մէջ կը կատարեն և չունին անպէտ ծախսեր : Կանաչք նուաստացած են, այլք վայնս պարզապէս աշխատութեանց գործիք մը կը նկատեն . ծնողաց առջև աղջիկ զաւակունք նշանակութիւն չունին . . . :

Մերթ ընդ մերթ քանի ամուսնութեան դէպքեր ևս կը պատահին, որոնց մէջ երբեմն մեծ դեր կը խաղան ջերդօնք և ազդ . իշխանութիւնը :

Քատման ի օրինակ մը մէջ բերեմք :

Բալուայ խօջման գիւղի բնակիչներէն խաչատուր անուն անձն նշանուած լինելով Տէֆէյի գիւղէն Փարիզ անուամբ օրիորդի մը, Պօլէն վերադարձին կ'ուզէ պսակուիլ իւր խօսեցեկոյն հետ, սակայն մի ուրիշ անձ բուն խօսնարին Պօլիս դռնուած միջոցին կը խնդրէ որ Փարիզն իրեն կնութեան տան, խել մ'անբաստանութիւններ ընելով խաչատուրի վրայ . գիւղացւոց մէջ կուսակցութիւն մը յառաջ կուգայ և խնդրը ի ներկայութեան խաչատուրի ծանր կերպարանք մը կ'առնու : Վերջապէս երկու կողմանց հաճութեամբ պահադրութիւնը տեղի կ'ունենայ . նոյն միջոցին խաչատուրի հակառակորդն կը դիմէ Բալուայ անխիղճ վախառուներէն իս . . . անձի, որ ստ ևս միանալով իւր հըռ կամակատար թէոդորոս վարդապետին, կը ձերբակալեն խաչատուրն և իւր կուսակիցները ոստիկանութեան օրջնորդութեամբ և կը նետեն րանտ . չը մօռնանք յիշել թէ նոյն ժամանակ աւրիւնուչտ կռիւ մ'ալ տեղի կ'ունենայ գիւղացւոց մէջ, և այս պատճառաւ ևս խել մ'անձինք կը բանտարկուին . . . :

Թէոդորոս վարդապետ և վախառուն իս . . . կը ձգնին պսակադրութիւնը անվաւեր նկատելով՝ Փարիզն պսակել բռնի երկրորդ անձին հետ, սակայն խաչատուրի ազդականք դիմելով Քարբերդի առաջնորդ Գեր. Ղեռնդ Սրբաղանի, արդարութիւն կը պահանջեն : Գեր. Ղեռնդ Սրբաղան երկու կողմերն ալ ի ներկայութեան կոչելով՝ եղեղութիւնը մարտամասնօրէն կը ջննէ և

կը վճռէ Խաչատուրի պատկազրութեան վաւերականութիւնը .
• • • , չլ մոռնանք յիշել թէ աղջիկն ևս խոստովանցեալով: Եթէ
սոյն ազգային ու կրօնական դատը Գեր, Ղևոնդ Արազանի չը-
նեակայացուէր, քանի տոհմաբնիւնը տեղի պիտի ունենար նոյն
իսկ տեղւոյն առաջնորդ Թէոդորոս վարդապետի ձեռամբ . . . :

ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ գիւղացիք Ֆիզիքական առողջ և առողջ կազմուածներն
խանդարած են այլ և այլ ակտներով. ջերմը՝ որու իրենք այնքան
կարեւորութիւն չեն ընծայեր ու դարման չեն ընէր՝ ամիսներ ու
տարիներ տեւելով տոգոյն, չիհար և վատաւողջ վիճակի մը
կ'ենթարկէ այն առողջ կազմ ունեցող գիւղացին, որու երկար
տուգեր կը զոհեն մեր բանաստեղծ . . . , այլ, աւանդ, ուր են
այն կարմիր այտերը, բոցավառ աչերը, հուժկու մարմինը . . .
Եթէ պատահիս՝ անոնք ալ բացառութիւնները կը կազմեն, ընդ-
հանրապէս հայ գիւղացի կանայք այր մարդերէ աւելի առողջ և
աւելի ուժով են. սորա բնական պատճառն աշխատութեան մէջ
կը կայանայ, որովհետեւ գիւղացի կանայք են որ կ'աշխատին
արօին մէջ, կը քաղեն այգիին մէջ, կը կթեն կաթը, կը տես-
նեն տան հոգերը . . . , մինչդեռ այր մարդիկ ծոյլ ու անհոգ
են, միայն գիտեն հերկել:

ՆԻՒԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ գիւղացւոց մէջ հազուագիւտ է տեսնել Նիւթական
բարւոյք վիճակ ունեցողներ. ընդ հանրապէս չքաւոր են և սոյն
պատճառաւ կը դիմեն կենսասպան պանդխտութեան ցուրտ
գիրիը . . . : Հայ գիւղացւոց աղքատութեան և պանդխտու-
թեան պատճառը հայ վախառուք եղած են. սորա 10 ոսկի փոխ
տալով գիւղացւոյն, 5—10 տարի վերջը ի փոխարէն կ'ստանան
անխղճօրէն նորա արան, տունն, եղն ու ոչխարներն, և ասով
ալ չը բաւականանալով երբեմն պատիւն ալ . . . :

Այս տեղ հոշակաւոր վախառուի մը համառօտ կենսագրու-
թիւնը ներկայելով, ցոյց տանք անոնց ինչպիսի անգութ, ան-
խիղճ և անիրաւ արարածներ ըլլալին:

Բալււայ մէջ թուականէս տասն երկու տարի առաջ 10 . . .
երկու եղբայրներ սոլասաւորութիւն ընելով, իրենց չափած և
աւելցուցած փոքր գումարով կ'սկսին ցորեն առնուլ և փոխ

տալ զիւղացւոց . մի քանի տարուան մէջ մէկին տասը շահելով
կը մեծցնեն իրենց դրամագլուխը , և այդ անիծեալ օրէն կ'ըս-
կան մէկ մէկ դահիճներ դառնալ զիւղացւոց գլխուն . . . Յո-
րենի հետ կը միացնեն դրամական փոխառութիւնը . կը գրեն
այնպիսի պայմանագրեր որով մէկ երկու տարուան մէջ հարիւ-
րապատիլը կ'ստանան . պարզապէս կ'կողոպտեն խեղճ զիւղա-
ցիները : Սոքա կը սխնդխտեն մի միայն վաշխառուին ունեցած
պարտքերին վճարելու համար , և իրենց օրապահիկէն , հացէն
կտրելով կը հաւաքեն բաւական դրամ և կուգան հայրենիք
վճարելու իրենց պարտքը . . . այլ իրենց երեւալայածէն աւելի
կը գտնեն պարտքերին , որով կուտան ստացուածքին ու զը-
րամին և հազիւ կ'ազատեն իրենց պարտաճուրհակը . . . ան-
դուրս ու անխիղճ վաշխառուին քսալը կը լեցուի և կալուած-
ները կը շատնայ : Վերջապէս , խօսքս առանց երկարելու , այն
իս . . . ները տասն տարուան կարճ ժամանակամիջոցի մէջ աւե-
րակ կ'ընեն հայ զիւղերը և աւերակաց բեկորներով կը շինեն
իրենց տունը . . . և այսօր տասն հազար ռսիկէն աւելի հարս-
տութիւն մ'ունին . . . : Ընթերցողք գուցէ պահ մը մտածեն
թէ սոցա հարստութիւնը գոյացած լինի իրենց գործունէու-
թեան ու բաղդին շնորհիւ . սակայն ո՞ր միտք կրնայ ըմբռնել
թէ՝ արդար միջոցներով տասն տարուան մէջ մարդ մը Հայաս-
տանի աղքատ զիւղերէ տասն հազար ռսիկ կրնայ շահիլ . . .
մասնաւոր որ իրենց անգթութեան և անխղճութեան ականա-
տես վկայ եղած եմ , և իրենց հետ անձնական բան մը չունիմ
որ չափազանցեմ :

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ զիւղացւոց միակ արհեստն է հողագործութիւն . մարդ-
կային սեռի անդրանիկ արհեստն հողագործութիւնն եղած է :
Նսխնական ժամանակաց մէջ հողագործութիւնը ինչ վիճակ որ
ունէր , այսօր նոյն վիճակն ունի հայ զիւղերու մէջ . արհեստա-
կան նոր փոփոխութիւն մը , նոր յառաջադիմութիւն մը չ'կայ .
. . . երկրագործական նորահնար գործիներու գոյութիւնն իսկ
տակաւին լրած չեն , թողումք անոր գործածութիւնը . երկրա-
գործական հսկայ յառաջադիմութեանց առջև հայ երկրագոր-
ծաց վիճակը կատարեալ յետադիմութիւն մ'է : Հայ զիւղա-
ցիք , ինչպէս վերև յիշեցինք , մեծ մասամբ մշակելու սեփական

հոգ ալ չունին, կ'աշխատին այս կամ այն աղային կամ չորացիին չահուն . . . :

Հայ գիւղացիք ընդհանրապէս ցորեն և գարի կը մշակեն . Գարբերդու գիւղացիք բանպակ, Մալաթիոյ գիւղացիք ափրոն և բանպակ : Այս տարուան հունձքերը չըջած գաւառներս խիստ առատ եղան :

Եթէ երկրագործական արդի յառաջագիմութեան համեմատ մշակուին Հայաստանի հողերը և ագարակները, հայ գիւղացւոց վիճակը հաղարապատիկ կը բարւոքի և փոխան հոլանտական պանիրը Հոլանտայէն բերելու՝ գաւառներէն կ'ստանանք զայն :

ԱՌՈՂՋԱՅԱՆԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ գիւղացւոց առողջական վիճակին խանգարեալ ըլլալը տեսանք Ֆիլիթաւն գլխոյն մէջ : Եթէ առողջութեան նպաստող բան մ'ունին գիւղացիք, այն ալ իրենց օդին ու ջրին և պարզ ուտելեաց կը պարտին : Նստած ու պառկած տեղերին խիստ հակառողջարանական է : Խուներին միայնակ և քիչքիչ ըսուած հողէ աղիւններով շինուած է : Ընդհանրապէս կենդանեաց ախոռը իրենց պառկած տեղը կը գտնուի, ձմեռը չ'տաքնար, լոյսն ալ չ'առ քիչ կ'ստանան : Բաց ի ձմեռէն, ամբողջ տարին գիշերները տանիքին վրայ քացօղեայ կը պառկին, որմէ յառաջ կուգայ այլ և այլ հիւանդութիւններ և գլխաւորաբար ջերմ :

Ոչ միայն գիւղերն այլ և քաղաքներու մէջ ֆալիթաւն սոսկալի ախտը վերջին ծայր տարածուած է, այր թէ կին, մեծ ու պզտիկ առ հասարակ սոյն մահաբեր և սերունդ փճացնող ախտով վարակեալ են . Բալուայ առողջարանական ու բժշկական տեղեկագիրը որ մատուցած եմ Պօլսոյ Բժշկական ժողովին, հիւանդաց 12ը գաղղիական ախտով վարակեալներ էին . Գարբերդի և Տիրիքի տեղեկագրոյն ցուցուցածը Բալուինէն վարջէր մնար . . . : Այս ահուելի ախտին այս աստիճան գաւառաց և գիւղերու մէջ տարածուելուն պատճառը փոխանցումն և ժառանգումն եղած է, և ընդհանրապէս երկրորդ աստիճանին մէջ կը գտնուի : Ահաւասիկ մեր երեւակայած թշնամիներէն աւելի մահացուցիչ թշնամի մը հայ գիւղացւոց համար . . . :

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Հայ գիւղացիք ունին իրենց առտնին դեղերն որ մեծ մասամբ ծաղիկներէ կը բաղկանայ . առողջարանական ծրմապահու-

Թիւն ի գործ չեն դներ հիւանդաց: Բժիշկի յարգն ու արժէքը չեն գիտեր գնահատել: Բժիշկը կը կանչեն այն ատեն միայն երբ պարտաւոր էին քահանան կանչել: Եթէ առանց բժշկի միջամտութեան հիւանդն մեռնի, կը մխթարուին հոգ: Տեառն ըսելով: չեն կրնար ըմբռնել թէ երբեմն անբնական մահեր ալ կրնան պատահիլ որոց առաջին կրնայ առնել բժիշկն: Այս խղճալի վիճակին պատճառը չը կարծուի թէ գիւղացւոց տղիւ տութիւնն է: Խարեբայ բժիշկներն ալ մեծ դեր ունին. գաւառաց ու գիւղերու մէջ բնակչութիւնը ճամբայ ելած տղէտ և գահիճ բժիշկացուներու թիւն ստուար է: Սորա և ասոնց նման քիչ մը բարձր բժիշկներ կը չորթեն թշուառ և անտէր գիւղացւոյն դրամն, հողին ու մարմինն ալ սպաննելով: Սոյն աղղատեաց, անողորմ և անխիղճ բժշկաց հայ գիւղացւոց հասուցած մեծամեծ վնասներն սլատկերացնելու համար օրինակ մը յիշեմ աստ որ հաւատարիմ գիւղացիք պատմած են:

Տ . . . ի գիւղերէն միոյն մէջ կին մը կը հիւանդանայ, որուն ամուսինը Պօլիս բեռնակրութիւն կ'ընէ, և հինգ տարուան միջոցի մէջ չահած 15 մէճիտը կը խրկէ իւր ընտանիքին որ պարտքերը վճարէ և տարեկան պաշարը առնէ: Այս թշուառ ընտանիքը, որպէս ըսինք, հիւանդանալով կը դիմեն քաւ-քային բժիշկին որպէս զի այցելէ հիւանդին: Բժիշկն երկու ոսկի կը պահանջէ (երկու ժամ հետի գիւղի մը համար), աղաչանք ու պաշտօնաւոր ոչինչ ազդեցութիւն կ'ունենան քարասիրտ ու անխիղճ բժշկին վրայ: Վերջապէս ստիպեալ կը վճարեն երկու ոսկին ու կը տանին բժիշկը. սա կը հասնի գիւղ և կը քննէ հիւանդը . . . Կ'առաջարկէ դեղ մը 50 դահեկան ուղեւով. չատ մը խօսքերու վրայ կը վճարեն դեղին գինն ալ և կը դարմանեն հիւանդը: Նոյն միջոցին ուրիշ խեղճ գիւղացիի մը կը հրաւիրեն բժիշկը: Սա առանց ստանալու Պօլիսը չնայիր հիւանդին. բոլոր գիւղացիք կը վստահացնեն զինքը թէ օրական հացի իսկ կարօտ է հիւանդը . . . Բժիշկն անդրդեուելի կը մնայ իւր անարդար պահանջի վրայ և ձին քաշելով կը մեկնի . . . :

Արդ՝ երեակայեցէք, Աղնիւ ընթերցողք, թէ այդ ընտանեաց թշուառութիւնը որ տատիճան հասած կը լինի այդ անգուծ ու անողորմ բժշկին պատճառաւ: Երբ իւր ամուսինէն 5 տարուան մէջ ստացած հացագինը 15 մէճիտ կը յանձնէ բժիշկին ձեռքը . . . Դումար մ'որ իւր ամուսինը հինգ երկար տաւ ընթերցում մէջ արիւն քրտինք թափելով, օրական պարէնէն կը տա

րելով հաւաքած ու խրկած է, այդ ալ տարեկան պաշար գնե-
լու և հին պարտքերը վճարելու համար . . . :

* * *

Վերջացնենք մեր նկարագրութիւնը . ինչ որ է մեր յօդուա-
ծի վերնագիրը, նոյնն է նկարագրութիւննիս ալ, Հայ Բե-շ-է-ն-
Բաշ Բե-շ-է-ն, անոնց վերքերը մատնանիչ ըրինք . Ի՞նչ ընէլ ուրիշ
է, ազգային ձեռնհաս իշխանութեան կը պատկանի* :

Կը յուսամք թէ Պատրիարքարանն մի քիչ ալ իւր ուշը ի
գաւառս կը դարձնէ և պարտ ու պատշաճն ի գործ կը դնէ յօ-
դուտ ազգային ընդհանուր բարեկարգութեան ու բարեշրջու-
թեան :

Նախկին քաղաքային բժիշկ

Բալուայ և Մալաթիոյ

Տի շրիկ, 20 Դեկտ. 1888 :

ՏՕՔԹԵՕՐ Կ. Յ. ՓԱՇԱՅԱՆ

ՄԶԵԱԼ ԱՌԱԿՔ ԼԱՅՈՆԹԷՆԻ

ԼԵՌՆ ՈՐ ՄՈՒԿ ՅՆԱՆԻ

Որդեծնութեան դառն երկունքին
Ենթակայ լեռ մ'յադր ու տամուկ,
Հանւր աշխարհն զըդորդ, աղմուկ,
Որ կարծիքն ամենեքին
Թե պիտի ծընար քաղաք մ'անագին . . .
Եւ անա ծընաւ հա . . . չնցին մի մանկ :
Ամեն անգամ որ յիշեմ ես
Այս առական ոյր նիւթն է սըխալ,
Իմաստն՝ արդար ճշմարտապէս,
Կարծեմ գրողին միտքն հասկընալ .
Կ'ակնարկէ զգետուսց գեղեցիկ սեռին
Որք ազգ հրապուրեն, ծառային, ուռիւն . . .
— Անոնց տակ ի՞նչ կայ ըստոյզ, ապահով . . .
— Հսկ :

Օտէլէն Շուլ-

13 Յունվար 1889

Թարգմ.

ԱՂԵՔ Գ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

* Այս մասնն արդէն երկար մի տեղեկագիր ղրկած եմ Պօլսոյ Նորըն-
տիր Արքազան Պատրիարքին անդեալ ամիս :

ՆԻՐԶԵՐԳ.
ԿԱՄ
ՕՆՆԻԿԻՆ ՕՐՕՐԸ*

ԱՌ ՄԵԾ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԳԵՂԵՅԻԿ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՏԻԱՐ Ա. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Ի ՏԱՐԵՉՕՆ

Ի ՅՈՒՆՎԱՐ 1889 ԱՄԻ

Ժամ է ուր նիրհէ ալ կայտառն Օճնիկ,
Դադրեցէք ձեր սոյլ, հողմի՛կ ու բռնիկ.
Ալի՛ք, ձեր մուռնջ. Գնա՛րք, ձեր մրմուռնջ,
Մանկո՛ւնք, ձեր ժխոր. շրթո՛ւնք, կացե՛ք մուռնջ,
Է՛ջ, Գնակդ անոյշ, բեւերովդ հեզիկ
Երազներդ ոսկի ցանել ի բարձիկ,
Ուր խարտեաշ գլխիկն է դրեր մանկիկ.
Ժամ է ուր նիրհէ ալ կայտառն Օճնիկ:

Քնե՛ ալ, Օճնի՛կ, մօրդ համբուրին տակ.
Որ ըղձիւքն ամբա՛ սիրոյն յիշատակ,
Երկնից կապուտէն կտաւ է կտրեր,
Ճանաչով քեզ նոր խանձարուք կարեր,
Թիբռանց բեւերէն ժողկեր է գոյներ,
Խատուտիկ հա՛շտ, սիրտն հետն է հիւսեր.
Ուր ընե՛ս հա՛շտ, գինջ նոր հրշտակ.
Քնե՛ ալ, Օճնի՛կ, մօրդ համբուրին տակ:

Քնե՛ ալ, Օճնի՛կ, հանդարտի՛կ քնէ,
Մայրդ իր քուն ծախեր ուր քեզ քուն գնէ,
Սերսից տառէն քաղեր է տաղեր,
Նոքօք յօրիներ քեզ նոր օրօրնէր,
Հոգին մեղեղի նոցա մէջ խառնէր,

* Երախայն Մեծ. Ռ. Էջ. Պերպերեանի՝ Էրրորդն յերկից զաւակաց Նորին.

Խառներ որ գտե հոգեկիդ յոյգեր ,
Ու տայ աջուկիդ քնակ մ'անուշիկ .
Քնե՛ ալ , Օննի՛կ , քնե՛ հանդարտիկ :

Ժամ է ուր դուն ալ մրհափես , Օննիկ ,
Նեկտարով կրծին արբոյց քեզ Մայրիկ ,
Համբուրովն օծեց ճակատդ ալ Հայրիկ ,
Նախանձաւ ալ տուաւ Մաննիկ .
Մօրկանդ օրօրով Զուարթունքն իսկ յերկին ,
Աստուծոյ ծնկանց վերայ քունն առին ,
Քնե՛ց ի բոյնն եւ սոխակ , դէխճանիկ .
Ժամ է ուր դուն ալ մրհափես , Օննիկ :

Նիրհե որ մեծնաս ու մեծ մարդ լինիս ,
Մարդ արի , բարի հանճարեղ լինիս ,
Մեծնաս , պսակես այն ոսկի իղճեր ,
Զոր ծնան այգուդ ծիրանի շողեր .
Այնքա՛ն զամս համրե կեանքիդ նոր արեւ .
Որքան շատ համրեն ծառեր նոր տերեւ .
Մեն մ'օրդ յաւելու ճակտիդ նոր դափնիս ,
Նիրհե որ մեծնաս ու մեծ մարդ լինիս :

Ի բոյնդ ուր ննջես , արծիւն եւ ի ճուն ,
Բարձունքն , ուր ունիս քառել մի օր դուն ,
Ամպոյն , ամպրոպին վերայ գահարկել ,
Զտեսնե՛ն կայծակ , դափնիդ՝ շանբարգե՛լ ,
Ուսի՛ր փայլակին ամպերեղ շողալ ,
Ամպերեղ ուսի՛ր ծիածան ցոլալ ,
Շանքիք պողպատե՛ն կորով քեռոց քու .
Ի բոյնն ուր ննջես , արծիւն եւ ի ճու :

Քունն յերակտ հեղու դիւցազնի կորով ,
Քեզ այծենակա՛ն միշտ Հայրիդ գորով
Ճի՛ղմ՝ ճմռե՛ս , ճգմե՛ս զիծերն յ'օրանիդ ,
Արծիւն՝ հոլաքեւ՝ դէ՛տ , վերեւ գլխիդ ,
Մանուկ այլ իբրեւ մանկունքն այն երեք ,
Անվնաս անցնիս դուն ամենուրեք ,
Ընդ հար , զինչ թիթեռն՝ ընդ սիւք պարելով .
Քունն յերակտ հեղու դիւցազնի կորով :

Խփե՛ աշուկներդ ալ, աղւո՛ր Օննիկ,
Հուսկ օրօքն ոգե քունքարախ Մայրիկ,
«Մոցիկս՝ խանձարուր, Քեզ բեւերս՝ օրան,
«Գլխեկի՛դ բարձիկ ծնկեկիս վերան,
«Թաթխե՛մ բարբիջներդ մեջ քնոյս մեղրին
«Տա՛մ քեզ հուսկ շիրն ալ կրծիս նեկտարին,
«Հանգջիս ոք հանգջիմ ես ալ մի պանիկ
«Խփե ալ աշուկդ, իմ աղւո՛ր Օննիկ :

Ձ'ափունս պան մը մի՛ ծեծեր, կոհա՛կ,
Մի՛ դողաք պան մը, սաղարքք ի պուրակ,
Հողմի՛կ, մի՛ հեւար, մի՛ հծծէք, ծաղկո՛ւնք .
Պտո՛ւղ, մ'անկանիր, մի՛ ճախրէք, բոջո՛ւնք .
Ամալի՛կ, մի՛ ճեմեր, մի՛ գլիք ծամեր,
Տեսէ՛ք, մայրիկն հոն, մատն ի շուք դրեր,
Երկնի եւ երկրի լուե՛լ պատուիրէ,
Ձի հոն իւր մանկիկ, ՕՆՆԻԿը նիրհէ՛ . . . :

1889 Յուլիս 1

ԱՐՄԷՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԻՇԵՐ

Կ. Պոլիս, 24 Յուլիս 1889

Սէր իմ Պ. Շահնուր,

Արեւելեան Մասիայ վերջին Դեկտեմբեր ամսաթւոյն մէջ կար-
դաւով որ դուք ես ինձ պէս ուղղութիւններդ փոխել եւ խնկար-
կութեան սկսիլ մտադրած էք՝ յանջափս ուրախացաւ . խոսնելը
գէշ է, մանաւանդ թէ իմ բազմամեայ փորձառութեամբս ալ
կը հաստատեմ որ, մեր ազգային շրջանայաց մէջ դիւրաւ հաց
ճարելու առաջին աղբիւրն է : Գիտես, սէր իմ Շահնուր, քանի՞
անձկութեանց մատնուած էի սոյն վերջին տարիներս, ո՛չ գրածս
կարդացող կար ե ոչ ալ աշխատութիւնս դնահատող . սակայն

երբ այն օրհնեալ խէժին բուրումը ինձ առաջնորդ ընտրելով, սկսայ բուրվառս ամեն կողմ ուղղել, երկրպագանեմ դիւթա-կան զօրութեանդ, ո՛ր խունկ, ո՞ւր են մի քանի տարի յառաջ «գառամեալ, ցնդած» մականուններով զիս մկրտողները, ծա-կամուտ եղան ամենքն ալ, և զիս իսկոյն փառօք ու պատուովք յառաջ մղելով ըսին. «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց մերոց և մար-մին ի մարմնոյ մերմէ սա կոչեցի աշխարհ», զի թողեալ զնախ-նի ուղղութիւնն ընդ հովանեաւ մերով եմուտ» և այն օրէն ի վէր հանձարս բարձրացաւ, զրիչս սրեցաւ — և խօսքը մէջերնիս — անյատակ քսակս ալ քիչ չատ ստակի երես տեսաւ: Սակայն Ձեր այս գործին մէջ կարենալ յաջողելը քիչ մը երկրպետի է, ըստ որում ամեն արհեստ եթէ բնատուր իսկ ըլլայ, քիչ չատ մշակութեան կը կարօտի, մինչդեռ Ձեր ասկից առաջի գրուածոց մէջ չէ թէ խունկ՝ այլ կծու կծու քննադատութիւններ կը հոսին. արդ՝ եթէ կ'ուղէք չէնք շնորհք բան մը ընել, անգամ մը Գրասէրը տեսէք. հեռուն չէ, Ղալաթիա կրնաք գտնալ զինքը. խորհորդ հարցուցէք, տեսէք ինչ կ'ըսէ, անիկայ այս ճիւղին մէջ մասնագէտ է և չատ փորձառու. առաջին յօդուած-նիդ Ներսէսով սկսեցէք կ'ըսէ, թէ Օտեանով ալ ինչ հրահանգ որ տայ անոր համեմատ վարուեցէք, մի միայն անձնասպանու-թեան դասերուն կարեորութիւն մի տաք: Միշտ հիացուցած է զիս շիտակը խօսելով Պ. Գրասէրը, և կը վստահացնեմ զՁեզ որ երկու տող բան չկրնար գրել առանց բուրվառի, մինչև իսկ քննադատութիւնները առանց խունկի չեն: Անցեալները յանձ-նարարելով ազգային վարժարանաց որ Պ. Մամուրեանի Աղդ. Պատմութեան դասագիրքը չգործածեն, կը յաւելու. «Զի կը պաշտէի զՄամուրեան» տեսաք ինչ վսեմ ոճ, երկու կողմն ալ գոհացուց, թէ՛ Պ. Մամուրեանին հակառակորդները գոհ եղան որ իր Պատմութիւնը պատարակուեցաւ, և թէ՛ Պ. Մամուրեան փքացաւ որ ինքը կը պաշտուի եղեր Պ. Գրասէրէն:

Պ. Գրասէրին հետ այսպէս գործերնիդ կարգադրելէ վերջ, տեղերնիդ ալ փոխեցէք. այդ տեղերնիդ ալ տեղ չէ. Աբ. Մա-ճալ մէջ խնդիրկութիւնը աղէկ չ'փախիր, ամեն բան իւր տեղն ունի, Աբեղէի մէջ ազատ ասպարէզ կայ խնկարկուններու, և հոն աւելի աղէկութիւն մի ևս կայ որ փոխադարձաբար զՁեզ ալ կը խնկարկեն. անգամ մը տեղաւորուեցաք, ալ բնաւ մի քիչ սխալ, ու զսօս կողերնիդ կրնաք խնկարկել, մէկ ձեռքերնիդ մօմ՝ չըւս ձեռքերնիդ խունկ, և եթէ թերութիւններ ալ ունիք

հետզհետէ կ'ռազդուին խմբադրութեան կողմէ, և քիչ ատենէն կրնաք լինել ամեն բան. թաղական երեսփոխան, ուսուցիչ, տեսուչ, բարերար, առաջնորդ, եպիսկոպոս, կաթուղիկոս և այլն և այլն, մի միայն Աղէն օգոստոս չէք կրնար ըլլալ, և այդ ալ հոգ է, երբ միւս կողմէն Ձեր անձին անհուն օգուտներ ընծայելով՝ ամեն օր փառաւոր կառքեր կը նստիք, մեծ անձնաւորութեանց հետ կը տեսնուիք, բարձր խնդիրներու վրայ կը վիճիք, հրաւերներ կ'ընդունիք, և ի մի բան կ'ըլլաք այն մարդը, որ չգիտեր իւր ո՛վ ըլլալը. սակայն այժմէն կը յորդորեմ՝ զՁեզ, որ երբ սոյն յուսացեալ բարձր դրից արժանանաք, խընայող ըլլաք ամեն պարագայի մէջ: Ներեցէ՛ք համարձակախօսութեանս, դուք իբրեւ գրական մարդ, անտեղեակ էք բնականաբար մեծ անձնաւորութեանց տեսակցութեանց կարգ ու կանոններուն, և չէք գիտեր թէ որո՞ւ հետ ինչպէս վարուիլ պէտք է. իբրեւ սկզբունք երկու բան ըրէ՛ք, քիչ անդամ տեսնուեցէ՛ք և կարճ կապեցէ՛ք խօսակցութիւնը, որովհետեւ թէ՛ և չառհաճելի է մեծ ազարանքներու մէջ թաւշեայ բաղմոցներու վրայ նստած մէկ կողմէն անուշ ճաշակել և միւս կողմէն խօսիլ. սակայն գիտնալու էք որ լեզուն է մարդուս պատահած բաղմաթիւ չարեաց սկզբնապատճառը. ա՛լ դուք գիտէ՛ք կ'ուզէ՛ք ընդունեցէ՛ք կ'ուզէ՛ք ոչ, այս խնդրոյն վրայ ասկից աւելին չեմ կրնար զրել Ձեզ:

* * *

Սակայն ինչ նշանակութիւն պիտի տաք Աբէլէի այս յանկարծակի փոփոխութեան. այս ինչ էր հրատարակածը. երկու թիւ իրարու ետեւ, մին Կովկասէն նամակ մը և միւսը խմբագրական մը, բայց ինչ լեզու ինչ գրիչ, հուր ու կրակ կը ժայթքեն Մակարի դէմ, այն Մակարին որոյ հակազդային կաթուղիկոսացումը յաջողեցնելու համար ամեն բան առ ոտն կոխեց Աբէլէ, և այսօր իւր 1816 թւոյն մէջ երկար խմբագրականաւ մը մի առ մի կը թուէ այն ամեն թերութիւնները, պարտազանցութիւններն ու օտարամոլութիւնը, որոնցմով միասակար կը դառնայ Մակարին կաթուղիկոսացումը Ազդին. թէ ինչ բանով կ'ամբաստանէ Աբէլէ իւր Մակարը, աւելորդ է աստ մի առ մի թուել, ըստ որում այդ ամբաստանութեանց մեծագոյն մասը արդէն կարդացած էք Աբ. Մա՛նչ Կովկասեան թղթակցութեանց մէջ, որոնց վրայ կը յաւելու նաև այդ խմբագրականին մէջ թէ

«Մակար իւր ընտրութեան համար իրեն քուէ՝ չ'տուող եկեղեցականաց, թէ և արժանաւոր ըլլան, թէ և Աղգին մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած, երբէք նշանակութիւն չ'տար և հալածելով կը հալածէ ցյետին չունչ, թէ Մակար հոգ չ'տանիր ժողովրդեան լուսաւորութեան, թէ կաթողիկոսացումէն մինչև ց'այսօր ո՛ր է նպաստաւոր բան չ'դրուեցաւ Աովկասէն իրեն նկատմամբ և ինք չ'բարեհաճեցաւ ջրել անոնցմէ գոնէ մին, թէ Աբեւեթ Էջմիածինէ զրկուած Արթական վիճակագրութեան մը ինչ ինչ երևելի թերութեանց համար բացատրութիւն պահանջած է հրապարակաւ, և Մակար տարիէ մը ի վեր պիտի պատասխանէ», վերջապէս շատ մը Ըէեր զորս գործին տեղեակ անձինք ՚ի սկզբնէն անաթի կաթողիկոսացումանն մի առ մի թուած և ընտրութեանը հակառակելով քուէնին զլացած էին, և սակայն Աբեւեթ այն ատեն արդեօք ինչ մեքենայութիւններ չ'սաղրեց, ինչ հեռագիրներ չ'ստեղծեց մինչև որ յաջողեցաւ Գահին վրայ տեսնալ զՄակար, և ինչ կը կարծէք, սէր իմ Շահա՜նուր, կը հաւատա՞ք որ Աբեւեթ իւր դաւանութիւնը փոխած լինի. — այդ անկարելի է, և այս վերջին քննադատութիւնը ուրիշ բանի արդիւնք չեն, եթէ ոչ կամ ջազացքին ջուրը կտրած է և կամ նոր ձեւակերպութիւն մ'է ժողովուրդը խաբելով էն թրիք մը դարձնելու. որն ալ որ լի՛ի նուազ պատուաբեր չ' Աբեւեթի համար, և սակայն ուրիշ երրորդ պատճառ մը ևս կայ որոյ վրայ կ'արժէ զնեղ լուսաւորել: Աբեւեթի վարչութիւնը բարեւնեան աշտարակին նման բազմաթիւ անդամներէ կը բաղկանայ, որոց երկուքին խօսքը մէկ տեղ չ'գար, մէկը հարաւ կը փչէ, միւսը հիւսիս, մին սե կ'ըսէ, իսկ միւսը ձերմակ կը դաւանի, և եօնքն ինքե՞ն կապա՞ն նման որ ներքը որ կանուխ ելլայ նա կը հազնի կապան, աւելի պարզ խօսելով վարչութեան անդամներէն որը որ կանուխ գայ խմբագրատուն, այն օրը նա տուն կուտայ խմբագրապետին որ ալս ինչ ուղղութեամբ յօդուած մը գրէ: Խմբագրապետն ալ Աստուծոյ համար խօսելով գրել չէ՛ կ'ստեղծէ, բաւական է որ նիւթը տան և պատասխանատուութիւնը ստանձնեն, մնացեալին մի խառնուիր. նա այնպիսի փաստերով, այնպիսի առարկութիւններով կը փաստարանէ առաջարկեալ խնդիրը, որ նոյն ինքն տուն տուողն իսկ կը զարմանայ. մի քանի օր վերջը ուրիշ մէկ անդամը կանուխ կուգայ խմբագրատուն և տուն կուտայ որ առջի գրուած նիւթին բուլբուլին հակառակ յօդուած մը խմբագրուի. խմբագրապետը

աւրիչ պատասխան չունի « ծառայ եմ կախ կախ փէշերնուդ » և հետեւեալ օրը յօդուած մը կ'ելլայ որ բոլորովին ուրիշ աղբիւրէ րդխած և գլխովին հակառակ առջի օրուան գրուածին : ասոնք ի նկատի ունենալով մեղադրելու չէ խեղճ թերթը երբ իրարու հակասութիւններ գտնուին մէջը, ըստ որում « քաղաքը շատ եղած գիւղին առաւօտը ուշ կ'ըլլայ » կ'ըսէ առածը, և Արեւիք ալ քանի որ բազմաթիւ անձանց օրկանն է՝ ի հարկէ բազմաթիւ ալ ուղղութիւններ ունի : Կը յիշէք ամառն ալ — կարծեմ յուսիսին էր — ասանկ բուռն յօդուած մը հրատարակեց Արեւիք Կովկասիայէն ընդդէմ Մակարի, և մի քանի օր վերջ լսեցինք որ վարչայնքէն մին, վարչապետին գիւղագնացութենէն օգուտ քաղելով, տպել տուեր է այդ յօդուածը որ վերջը վարչական ժողովոյ անդամոց միջև շատ վէճի դուռ է բացեր : Զասոնք զրեւելով, սիրելի Շահնուրս, ըսել կ'ուզեմ թէ չ'ըլլայ որ խարուիք Արեւիքի էնթրիքներէն : Նա չ'փոխեր իւր հին ուղղութիւնը և է ու մնայ միշտ պաշտպան և հաճոյակատար Մակարի, և այս հրատարակութիւնները կամ պարզապէս խարէութեան մը նախաշաւիղներն և կամ անդամներէն միոյն անձնական համոզումներն են : Եթէ դործին տեղեակ ըլլաք, թերթը ձեռքերնիդ առնե՛նուդ պէս կ'ըսէք : « Այսօր Ս. Էֆէնտի խմբագրատուն չէ հանդիպեր » և կամ « Այս յօդուածը Ա. Էֆէնտիին հովանաւորութեամբը գրուած է » : Ինչ ալ որ ըլլայ, դժուար չէ մականբերել թէ՛ քանի քանի բողոքներ հասած են խմբագրատուն, որ վերջապէս ստիպեալ « իւր զսակաւս ի բազմաց » դուրս տուաւ այդ խմբագրականը, ըսել ուղեւով թէ « ի մասնէդ կարող էք զբոլորն ճանաչել » : Սակայն Ազգին ողջխոհ մասը արդէն գիտէ և միշտ բողոքած է Մակարի բացառիկ կաթողիկոսութեան դէմ : Աստուած իրենց զղաստութիւն պարգևէ որ ըրածնին զրածնին զիտնալով՝ հանրութեան շահը անձնական նկատումներու չ'զոհեն :

*
* *

Ինչ ըսիք եկեղեցականաց նկատմամբ եղած վերջին կարգադրութեան « կամ ընտրուած գաւառին առաջնորդութիւնը ընդունիլ և կամ Պօլիս պաշտօն չ'վարել » : Խեղճ Հմայեակ Սրբազան, ինչ ընէ, ռումբը իւր գլխուն պայթեցաւ : Ինչպէս թողուլ Եէնի-Պափուն իւր Բաւա-Մասնիցներովը, և սակայն « դժուարին է արացել ընդդէմ խթանի » : Դէ՛շ եղաւ, հիմայ առօք

իստօրք նստած է Ռոտտսթոմ և իշխանական կեանք կը վարէ։ Հաւատացէք, սիրելի Շահնուրս, մեր կղերականաց Պօլխէն դուրս չ'ելլալը պարզապէս նախապաշարման մը արդիւնք է։ անգամ մը մէջքանի տիպար Եպիսկոպոսներ դուրս ելլալ չեն ուզեր անձնական ո՛ր և է հաշիւներով, և հիմակ բոլորն ալ անոնց նմանիլ ուղեւով խոյս կուտան դաւառներէն։ դուն հարիւր անգամ համոզէ որ կղերականաց համար դաւառները Պօլխէն շատ նպաստաւոր են, թէ հոն Կայսերական Ֆէրմանով հաստատեալ Առաջնորդ մը մեծ առանձնաշնորհումներ և յարգանքներ կը վայելէ ժողովրդեան և Կառավարութեան կողմէ, թէ հոն այլ ևս պէտք չ'մնար Պօլսոյ պէս դպրոցէ դպրոց դեգերելով՝ հապիւ հազ օրապահիկ մը հանելու չափ ամսական առնելու, թէ հոն Ձեր խօսքերը «ասաց և եղև հրամայեաց և հաստատեցան» են, թէ հոն աւելի պատեհութիւն ունիք ազգայնոց հետ յարաբերութիւն ունենալու քան թէ ի Պօլիս և այլն, շատ մը թէ թէ թէ միշտ գլուխին վար ծռելով կը պատասխանեն։ «Եթէ այդ չափ ազգի ըլլար Առաջնորդութիւնը, մեզմէ մեծերը կ'ընդունէին»։ Ինչ և է, եթէ Դիմաքսեան Սրբազան ալֆա և օմեղա չ'ըլլայ, շատ դովելի բարեկարգութիւն մ'է այս։ սակայն ոմանք շարափողը կ'ըսեն թէ՝ ինչո՞ւ Դիմաքսեան Սրբազանէն սկսաւ բարենորոգումը, արդեօք մեր կղերականաց մէջ աւելնէն աւելի բարենորոգման կարօտը Նորին Սրբազնութիւնն էր, եթէ այդ ու բէնի կարգաւ սկսուէր, Նորին Սրբազնութեան անուան մինչև որ կարգը դար, դեռ շատ քարոզներ խօսելու միջոց կ'ունենար ի Պօլիս։ Իսկ եթէ նախապատուութեան կարգով պիտի ս'սուէր, թէ՛ արք և թէ՛ անարք շատ մը Եպիսկոպոսներ կային իրմէ առաջ և վերջ։ վերջապէս խելք չ'հասաւ գնաց այս բանին։ Աստուած համբերութիւն տայ իրեն որ Յիսուսի այս լուծը կարող ըլլայ տանիլ, եթէ ոչ քաջութիւն բան չէ այս։ տեսնալ որ ամեն մարդ իւր տեղէն չ'շարժի և մի միայն Դիմաքսեան Սրբազան, Քրիստոսի եկեղեցւոյն այն արի զինուորը, որ վերջերը մի առ մի ցոյց տուաւ Նուրեան էֆէնտիին, տարազէր երթայ Եէնի-Գափուի եղերքէն։

Տեսնանք միւս եկեղեցականաց նկատմամբ ինչ տնօրինութիւն պիտի ըլլայ։ ճանապարհածախսը, ամսականը, ձիու ըստակը և այլն բաւական պատրուակներ են մեր կղերին ձեռքը Պօլխէն չ'հեռանալու։ սակայն եթէ այլ ևս կարեւորութիւն տրուի այդպիսի չնչին պատրուակներու, ակներև է որ ամեն

մարդ պիտի կասկածի Դիմաքսեան Սրբազանին՝ մասնաւոր դիտման մը զոհը լինելուն։ Ինչ կ'ըսէք, արդեօք դալ տարի Պօլսոյ մէջ ճրագո՞վ վարդապետ պիտի միտառենք, — Աստուած տայ, Աստուած տայ։ — սակայն ես վստահ եմ որ «թէն ամենեքեան դայթակղեսցին, բայց ես ոչ» պիտի պատասխանէ Նար-Պէյ Սրբազան և քայլ մը իսկ չ'պիտի հեռանայ Պէլիքթաշէն, ողջոյն և օրհնութիւն նուիրելով Ռումանիոյ ազգայնոց որ 300 ոսկի տարեկան և 200 ոսկի ճանապարհածախս պատրաստելուն պէս հեռագրեն իրեն որպէս զի փութայ անձնուիրաբար, իբրև հոգիւ քաջ բանաւոր հօտին Քրիստոսի, պաշտպանել իւր սիրեցեալ Ժողովուրդը քանասարաս դայերուն ճիրաններէն։ Նորին Սրբազնութիւն ամեն անգամ որ կը յիշէ Ռումանիոյ Հայոց վիճակը՝ կը յուզուի, կը մղձկի, կ'ոգևորուի և աչք իւր սիրուն արտասուօք ընուն։ սակայն ինչ չա՛հ որ, անկարելի է անկարելի, առանց 500 լիրայի օգնութեան հասնիլ այդ խեղճերուն, եթէ ոչ վայրկեան մը իսկ չ'մնար ի Պօլիս։ Մաղթենք որ Տէր Յիսուս Աստուած Ռումանիոյ Հայոց խեղճութեանը վրայ գթալով՝ իւր անսպառ զանձէն 500 ոսկի վար ձգէ, որպէս զի անոնք ևս Առաջնորդի երես տեսնալով մխիթարուին ի սիրտ և ի հոգի, և սակայն այն ատեն Պէլիքթաշ կը մնայ անմխիթար։ անոր ալ ճարը կայ, Գատը գիւղէն քարոյլիչ մը կը բերենք։

*
* * *

Տեսա՞ր, սէր իմ Շահնուր, ինչո՞վ սկսանք և ինչո՞վ վերջացուցինք։ ճերմութիւնը այսպէս է, երբ մէկը կը խօսիս, միւսը կը մոռնաս, քիչ մնաց որ ծննդեան տօնին առթիւ գրել մոռնայի։ դուք ինչպէս անցուցիք այդ օրը։ մենք առաջին օրը Եկեղեցիէն ելլալուն պէս, շատ մը ընկերներով Գատը գիւղ ելանք և անտի ուղղակի Գըղըլ-Թօփրագ Ամեն Մեծք Սրբազանին գնացինք։ Մեծ. Գալուստ էֆ. Սերոբեանի տալարանքը՝ ուր հիւր է Նորին Ամենապատուութիւն, գրեւթէ երլու կողմէն պաշարուած էր այցելուններու կառքերով և ձիերով. երեւի ազգայինք, կղերականք, երեսփոխանք, վաճառականք, ուսուցիչք և ի մի բան ամեն կարգի ազգայինք խումբ խումբ կուգային ու կ'երթային։ մեր հոն եղած պահուն՝ մայրաքաղաքիս բոլոր թաղերէն կազմեալ պատուիրակութիւն մը ներկայանալով ուղերձ մը մատուց Նորին Ամենապատուութեան, զոր ընթերցելով Մեծ. Վահրամ էֆ. Մարդարեան, ինչպէս միշտ նոյնպէս և Ս. Ծնունդ

դեան տօնին առթիւ մատուց երիտասարդութեան յարգանքները յոստ Նորին Ամենապատուութեան : Նոյնպէս Աշխարհային երեսփոխաններէն Մեծ. Տեարք Ռ. Պէրպլերեան և Յ. Գուրգէն նոյն իմաստ բանախօսութիւններ ընելով յայտնեցին որ չէ թէ միայն սոյն պատուիրակութիւնը կը կրէ այդ վեհ զգացումը , այլ ամբողջ Ազգին ողջխոսո՞ մասը կը մասնակցի այդմ , և քանի որ Հայաստանեայց Եկեղեցին կանգուն կայ , իւր ճշմարիտ անդամները երբէք չպիտի դադարին անոր իրաւունքները պաշտպանելէ : Ապա խիստ յուզեալ սրտիւ պատասխանելով Մուրատեանց Սրբազան՝ օրհնեց համայն ժողովուրդը , զովեց անոնց զգացումները , և ըսաւ որ « իրենց պահանջումները չհիմնեն Մեքիսեդեկի , Կիրակոսի , Մատթէոսի » ևայլնի անձնաւորութեան վրայ , այլ Եկեղեցւոյ իրաւանց վրայ , որովհետեւ անձերը կուգան և կ'երթան . Մեքիսեդեկը այսօր կայ և վաղն ալ գուցէ կը ննջէ , նոյնպէս Կիրակոսը , Մատթէոսը ևայլն . սակայն Եկեղեցին տասն և հինգ դարէ ի վեր կայ և մնայ անշարժ ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարէից , և անոր իրաւունքներէն քար մը իսկ խախտելը երբէք ներելի չէ » : Այս և սոյն իմաստ խօսքերով քառորդի մը չափ խօսելէ վերջ՝ բարեմաղթութիւններ ըրաւ վասն կենաց Վեհ. Ինքնակալին մերոյ Սուրբան Ապտալ-Համիտ Կայսեր , և ապա ներկայք մէկիկ մէկիկ աջն առին :

Սերորեան Գալուստ Էֆէնտի (Մեքիսեդեկ Սրբազանի տան տէրը , որ իւր կահաւորեալ ապարանքը՝ սպասաւորներովը Նորին Ամենապատուութեան տրամադրութեանն յանձնած է) կատարեալ տիպար մ'է հիւրասիրութեան , կը զարմանայ մարդերը՝ տեսնայ որ նահապետական դրութեամբ , սպասաւորներուն չ'ընդունով ինք կը հիւրասիրէ բոլոր հիւրերը մէկիկ մէկիկ , իւրաքանչիւրին տարբեր տարբեր քաղաքավարական ձևեր ու բառեր զօրժածելով . կը զուրդուբայ Նորին Ամենապատուութեան վրայ , և ամեն անգամ որ խօսիլ սկսի — ինչպէս կ'ըսեն — վարդերը կը բացուի . ամեն անոնք որ Մուրատեանց Սրբազանի ալցելութեան կ'երթան , ի հարկէ կ'զգան Մեծ. Գալուստ Էֆէնտիի հիւրասիրութեան արժէքը , որ բարձր է ո՞ր և է գնահատուած և արժանի բուռն երախտագիտութեան համայն տնոնց՝ որք կը սիրեն յարգել ու պատուել իրեն արժանավայել մեծարանօք զՆորին Ամենապատուութիւն :

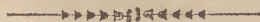
Այսպէս մէկ կողմէն Մուրատեանց Սրբազանի անյաջ ենալի երեսփոխանը և միւս կողմանէ Գալուստ Էֆէնտիի աննման

հիւրասիրութիւնը զմեզ ապշեցուցած՝ չէին թողուր մեկնիլ, և սակայն ինչ չափ որ առջ ցալով շուտ գնացող հիւրը այցելուներու թանկագինն ըլլալը դիտնալով՝ գրեալ թէ աւամայ մեկնեցանք նորերուն ձգելով մեր աթոռները, բայց մեր սրտերուն մէջ անջնջելի յիշատակ մը թողուցին նոյն առուր դէպքերն ու խօսակցութիւնները. և սակայն շատ երկար պիտի լինի ատոնց վրայ ծանրանալը, այս անգամ այսչափը կը բաւէ, աւելին քան զայս ցաւ է:

Կը խնդրեմ եթէ Երուսաղէմ նամակ գրեք, բարեւներս յիշէք Մեղաւորեան էֆէնտիին և իմ կողմանէ խնդրէք Վահրին դրաղարանը կարգադրած պահուն հաճի ինձ զրկել մէյմէյ օրինակ Տեսչութեան հաշուաւ, Երեւոյ կրէց, Թափօրէ Կեփրակ, Գոփաան, և այն ամեն գրքերը որք զերծ մնացած են վանուց մուկերուն ճիւղներէն: Նաև եթէ կարելի է, զոյգ մ'աւ բուրվառ, ճիւղ իրենին և Պ. Թորոս Զուգաբեցոյնին նման, որովհետև ալ ի կինս հինցած է և անուշ հոտ չ'ընար տալ վանականոց:

Սիրով կ'ողջունեմ զՁեզ

ՔԱՍԻՄ

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ

. . . Խմբագիր,

Մեր աղգային վիճակը շատ տխուր է. թողնենք Ռուսաստանի Հայքն՝ որոց կացութիւնն յայտնի է. ես խօսում եմ Պարսկաստանի, մանաւանդ Արարատաշխի մասին: Դուք ունէիք արթուն, քաջ, առաքինի, առաքելասարաս Հովիւ, պահել չէր կարողացաք, իսկ մենք ունինք տրամագծօրէն հակառակը — վարձկան, արծաթամուր, դաւաճան աղգային շահերին, ռուսական արծիւն մինչև իսկ իր չորջուրի և եպիփորոնի վրայ ասեղնադրածէ տուղ և Պատարագի ժամանակ կախող — բայց դուրս հանել չենք կարողանում: Այդ առաջնորդն է Ստեփան Եպիսկոպոս Մխիթարեան: Մեր հովուութեան ապիկարութիւնը քաջ զգալով՝ Հռովմ գործելու արիթմ ձեռքից չէ ուզում փախցը-

էնէլ : Արդէն նշանակուած են Մխիթարեան վարդապետներ , պատրաստութիւնը են տեսնվում տուն զնելու , դպրոց բանալու : Բողոքականներն էլ հօ վսղուց բուն են դրել : Իսկ մեր առաջնորդն զրաղուած է իր համար շքանշաններ բերել տալու պարսիկ և ռուս Տէրութիւններէց : Ո՞ւմ ասես , ո՞ւմ հետ խօսիս , ո՞վ է լսողն . ո՞չ ոք . Հայ ազգն այժմ այնպիսի ճգնաժամի մէջ է , որի ելքը չատ տարակուսական և մութն է : Ո՞ր կը յանդի վերջը , եթէ այս տեսակ ընթանալու լինինք միշտ . . . կարող էք գուշակել :

Առ այժմ այսչափ . ունիմ ձեզ ուղարկել ամիսօր մի տեղեկագիր Ատրպատականի ազգային վիճակի վրայ :

Դատրէթ , 15 Դեկտեմբեր 1888 :

* * *

1888

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Քաղաքական աշխարհը բազմադրոյդ , աղէտալի և վտանգալի տարի մ'անցուց : Ռազմական , ընկերական , դիւանագիտական և գաղթային խնդիրներ , վէճեր ու շարժումներ իրարու յաջորդելով անհնարին դրդման սէջ կ'պահէին հին աշխարհն և բուռն յուզման մէջ՝ նորը : Եւրոպա կ'նմանի արդ հրաշեռի մ'ուրու ընդերկրեայ անդնդոց հրակէզ տարրներն եռման ու բորբոքման մէջ՝ կ'ցնցեն անդադար հողն և պայթելու կ'սպառնան : Ահեղ սլիտի լինի այդ պայթումն անշուշտ , եթէ պատահի : Քաղաքական վտճիռիկներն ոչ նուազ ահոելի են քան բնական պատուհասներն , այս տարբերութեամբ որ առաջիններն՝ երբ ի նպաստ արդարութեան և ազատութեան կ'յուզուին , փրկուէտ ներգործութիւն յառաջ կ'րերեն , մինչդեռ վերջիններն անգիտաբար կ'սփռեն աւերում , աղէտ և երկարաժամ թշուառութիւն : Դժբաղդապէս կառավարական տարբեր դրութեան ներքեւ լուսաւորութեան տարբեր աստիճաններու մէջ գտնուող ժողո-

վուրդներ՝ ներք խնդիրը պատերազմական իրերու վրայ է, ընդհանրապէս տարրեր տրամադրութիւններ չեն ցուցներ: Առեւտրական և ընկերակցական շահեր, գիտական և ճարտարական բարոգրումներ, մարդասիրական և աշխարհական գլխացմունք ու հիմնարկութիւններ, միջազգային օրէնք և դիւանադիտական լաւ յարաբերութիւններ, որ առ հասարակ զանազան լուսավիտ և հզօր ժողովուրդներ իրարու հետ կապած կ'իջուին, չեն հաստատած տակաւին անոնց մէջ այն համերաշխութեան ոգին որ կ'վանէ ու կ'դատապարտէ հին դարերու ցեղային հակառակասիրութիւնն և մարտասիրութիւնը: Ուստի եւրոպական ժողովուրդներն ևս, իրաց բերմամբ, տեսապէս խաղաղասէր, մարդասէր կ'երևին, իսկ գործնապէս կատաղի ռազմականներ: Ուրջափ Ռուսիա և Գերմանիա, որ բոլորն պատերազմաց կ'պարտաւորին իրենց ծաւալն ու զօրութիւնը, նոյնքան Ֆրանսա և Իտալիա, որ լուսաւորութեան և ազատութեան կ'պարտաւորին իրենց մտաւորական ներգործութիւնն ազգաց մէջ, թեթեւ կայծի մը կ'սպասեն որ պատերազմի ջաշը վառեն և արեան հեղեղներ թափեն: Անշուշտ այն ոգին որ գոռ պատերազմի կը գրգռէ տարրեր բանակներ, այն նպատակն որու համար յաղթանակ տանելու կ'շարժին սպառազէն գումարտակներ տարբեր են տարբեր օրինաց և հիմնարկութեանց ծառայող ժողովուրդոց նկատմամբ, սակայն կոչող իրողութիւնն, այս է արիւնահեղութեան, ծայրայեղ բարբարոսութեան միջոցաւ, ներկայ դարուս ծայրագոյն լուսաւորութեան մէջ, իրաւունքի կամ անիրաւութեան հասնելու գործողութիւնն, նոյնն է ամենուրեւ համար: Թերեւս ապագային մէջ մարդիկ յաջողին ազնիւ նպատակի մը ազնուագոյն միջոցաւ հասնելու եղանակը գտնել և յաղթահարել յասպանոյթին ուր բոլորն, բարբարիկ, աղէտալի, անբարոյական է, բաց միջն ուր ալի գիւտը հնարուի, կարծես թէ մարդկային սեռը դատասպարտուած է մաքաւ լի, և ինչպէս երբեմն խաւարին դարերու մէջ, պատուոյ, արդարութեան դատ մը մասնական մենամարտի պատահական ելից արդիւնքովը կը վճռուէր, նոյնպէս այժմ մենամարտը կ'մղուի ազգաց մէջ, թէ և վճիռն կրնայ շահիլ իրաւունքն կամ անիրաւութիւնը:

* * *

ԱՆԳԼԻՍ, իր ներքին դժուր մասին բաւական յաջող և արդիւնաւոր, իսկ արտաքին քաղաքականութեան նկատմամբ՝ եթէ

ոչ բոլորովին աննշան, վրդովալից տարի մը բոլորեց: Լորտ Սաղաթրիի պաշտօնէութիւնն, արմատական կուսակցութեան գուշակութեանց հակառակ, կ'շարունակէ իր ընթացքն և Բարլ՝ մէնդի վատահութիւնն ու մեծամասնութիւնը վայելելով՝ այլ և այլ բարոյութեան կ'մոռանէ զխաւորապէս ատենական կանոնաց, ելմտական գործոց և ժողովրդային հիմնարկութեանց մէջ: Բարլմէնդն Խորհրդարանի արժանապատուութիւնն ամեն անշա՛հ, անպատկառ և վրդովիչ շարժումներու ղէմ պահպա՛ննելու համար իր ներքին Կանոնադիրն պատժական խիստ տրա՛մադրութիւններով կ'ծանրացնէ: Պ. Կլատըսդօնի ձգունքն ու հնարքն արդի պաշտօնէութիւնը տապալելու, միութենական կուսակցութեան մէջ պառակտում ձգելու և իրլանտական ինքնօրինութեան ծրագրին մուտ տալու Խորհրդարանի մէջ՝ ապարդիւն կ'մնան, և իր մեծ համբաւոյն արատ կ'բերեն: Գանձալին գործոց պետն՝ Կորովալիտ Պ. Կոշըն, այլ և այլ ելմտական տնօրէնութեանց հետ Անգլիոյ ազգային այլազան պարտուց տարբեր սակերն միօրինակ դրութեան կ'վերածէ՝ Խորհրդարանի բարձրամբ, և ընդհանուր գոհութիւն կ'պատճառէ: Ոչ նուազ կարևորութիւն ունի Պ. Ռիդչիի ծրագիրն տեղական կառավարութեան մասին, ծրագիր որու զօրութեամբ պիտի կազմուին գաւառական խորհուրդներ, թւով վաթսուց, և զրեթէ թաղապետական պաշտօն պիտի վարեն ընտրական դրութեամբ, ինչպէս նաև Դոյնլ լրագրի և Բարնէլեանց մէջ ծագած վէճին առթիւ հաստատուած գատաստանական մասնաւոր ատենան՝ որ ցարդ կ'շարունակէ իրլանտական խոփութեանց և ոճիրներու նկատմամբ խուզարկութիւնները: Ի շնորհս Պ. Պալթորի՝ իրլանտական պաշտօնէի, Կորովի և անաչառ վարչութեան, որ այնքան ծանր դատաքննութեանց առարկայ եղած է արմատական կուսակցութեան կողմէ՝ խռովայնիչ շարժումնք դադարած կ'երևին, և անգլիական կառավարութիւնը կ'ջանայ ամեն տրնտեսական և բրամական միջոցներով բարոյեցնել իրլանտալի խեղճ ժողովրդեան նիւթական վիճակն ու վարձակալներն հողատէր ընելու: Անգլիոյ ցամաքային և ծովային զօրութեան կացութիւնն՝ մեծ Պետութեանց պատերազմական ահարկու պատրաստութեանց առջև, հրասալ և բուռն վիճարանութեան նիւթ կ'լինի ձեռնհաս խիստնութեանց և մամլոյ մէջ, և ի վերջէ Խորհրդարանի ուշադրութիւնը գրաւելով՝ Անգլիան և իր համատարած գաղթականութիւնները պաշտպանելու համար զօ-

խաւորագոյն նաւատորմիդ մը կազմելու կարեւորութեան վրայ համաձայնութիւն կ'գոյանայ :

Անգլիա՝ իր գաղթային մերթ կնճռոտ և մերթ անորոշ յա-
րսբերութեանց շնորհիւ՝ ստէպ կ'ստիպուի զինու զօրութեան
դիմել և իր առևտրական շահերը պաշտպանելու պատրուակաւ՝
նորանոր երկրակալութիւններու ձեռնարկել : Առևտրական և
քաղաքական դաշամբք բոլոր գաղթականութիւններն անգլիա-
կան գերիշխանութեան ներքեւ միացնել և կայ-եքական դաշմա-
ցութիւն մը կազմելու վաղուց երկնուած խորհուրդն թէ և ունի
ջերմ կուսակիցներ , բայց ցարդ սյլ և այլ քաղաքական նկա-
տումներով անգործադրելի կ'մնայ , և թերևս չպիտի իրանայ ,
քանի որ , ինչպէս Ամերիկայի անգլիական նահանգք երբեմն ,
և թերևս ի մօտուստ Գանատա՝ երբ գաղթային ժողովուրդներ
ջարգացուն վիճակ մը կ'ստանան , անկախութեան դրօշը կ'պար-
զեն և մայր երկրէն կ'բաժնուին : Արդէն Գանատան Միացեալ-
Նահանգաց կցելու կամ անոր անկախ դիւր մը տալու խորհուր-
դըն նոր կերպարան մ'առած է երկու դրացի ժողովրդոց մէջ
ձկնարաններու և մաքուային տրոցի նշ ինչ խնդիրներու պատճա-
ռաւ , մինչդեռ Հնդկաստանի բնիկ ժողովուրդը միշտ յուզման
մէջ է անգլիական տիրապետութեան մեծածայր լծին ներքեւ ,
թէ և տեղական իշխաններ հաւատարմութեան ցոյցերով կ'նկր-
տին իրենց զոհունակութիւնը յայտնել առ Թագուհի Կայսրու-
հին : Խորհրդարանական դրութեամբ Հնդկաստանի ներքին գոր-
ծերը տնօրինելու և բնիկները կառավարական պաշտօններու
մասնակից ընելու գաղափարն հետզհետէ կ'զօրանայ Հնդկաց
բարձր դասակարգերուն մէջ , թէ և Հնդկաստանի փոխարքայն ,
լորտ Տըֆֆէրին , որ հրաժարած է , յայտարարեց՝ թէ սահմա-
նադրական կառավարութիւնն անսրմար է ալլազան և այլա-
ցեղ ժողովրդոց , և կրնայ մեծամեծ չփոթութեանց դրդիւ յի-
նիլ : Անգլիա՝ ինչպէս միշտ , այս տարի ևս մանր պատերազմներ
մղեց աշխարհի զանազան կողմերը : Նախ Թիպէտի կողմն ի Սիւք-
քէմ , ապա Հնդկաստանի հիւսիսակողմն Սեւ Լերան վրայ՝ վայ-
րագ հրոսակներու դէմ յաղթանակ տարաւ և անվահերու ան-
կախ լեռնականներ զսպեց՝ միշտ քաղաքակրթելու պատրուա-
կաւ , իսկ Կարմիր Մովու արևմտեան եզերքն ի Սուաքիմ՝ Օս-
ման Տէյմար զօրաց դէմ տարած յաղթութիւնը վերջնական ար-
դիւնք մը չ'թողուց , քանի որ Սուտանի պատերազմի ժողովուր-
դըն Մահաթի փոխանորդներու առաջնորդութեամբ միշտ կ'ըս-

սլառնան անգլիական դորաց և Եգիպտոսի բարուրանք կ'ընծայ-
յեն անգլիական գրաւման պայմանաժամն երկարածդ ելու : Ար-
զանստանի մէջ ծագած ասորտամբութիւնը Ապտուրահման է-
միրին դէմ՝ զբոյժամբ հասնակ խանի, բաւական մտաշանջու-
թիւն պատճառեց Անգլիոյ, որ ռուսական գաղտնի խորունկն-
րու կ'վերագրէր այս ապստամբական շարժումն, և որ աղէտաբ-
ջսխման մը չունեցաւ իր քաղաքականութեան համար և Էմի-
րին իշխանութիւնն անվտանգ մնաց առ այժմ : Արիւիկէի խո-
րերը գտնուող Էմիւն փաշայի և անոր օգնութեան գացող Պ-
Սգանլէի մասին տարիէ մ'ի վեր պտըտած շարագուշակ տեղե-
կութիւնները կ'ցրուին, երբ՝ Սուսքիմի պաշարման ժամանակ՝
լուր կ'հասնի թէ այդ երկու նշանաւոր և յանդուգն ուղեր-
ներն Մահտիի զինուորաց ձեռքը գերի ընկած են : Բայց վերջէն
կ'ստուգուի թէ անհիմն է այդ լուրն և թէ Էմիւն փաշա և Պ-
Սգանլէյ իրարու հետ տեսակցած և ապահով վիճակի մէջ են :
(Եսթրադակէ)

ՄՏԱԾԻՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ*

ՍԻՄԱ

Հիանալի էակ մ'է Սիմա : Ունի նուրբ հասակ, մանր սև ա-
չեր, բարակ ունքեր, սուր քիթ, անուշիկ բերան : Ունի նաև
կլորիկ սիրուն գլուխ՝ որ կ'երևի թէ հազիւ ուղեղի մի քանի
հատիկներ կ'ամբ ըջիջներ կ'պարունակէ, և հոգին՝ զգացման մի
քանի աղօտ նշոյլներ : Զի չափ թեթև է գանկն, այնպէս որ երբ
շարժի կ'երկնչիս սր շթոի, և երբ խօսի կարծես թէ հով մ'է
որ խողովակէ յը կ'բուրէ, անիմաստ, անի, այլ հոտաւետ : Եւ
սակայն երբ Սիմա ի տես գայ սրահի մը մէջ, փողոցի մը մէջ,
տաճարին մէջ, իրեն դիւրաթեք ու նազելի ծաղիկ, թիթեռ-
նիկներ գոյնզգոյն կ'բոլորեն այդ ծաղիկն և անոր շուրջը կ'հո-
ւովեն ու կ'հոլովեն սիրոյ երգն, մինչև որ այրին մրկին : Եւն

* Այս վերնագրով շուրջ մը նկարագիրներ՝ երևակայութեան ծնունդ,
ուղղած է մօղ գրագէտ բարեկամ մը, որու խնդրանք հետզհետ պիտի
հրատարակուին :

ցորդներ, կին այր, ծեր ու մանուկ, իրենց ճամբէն կ'մոլորին և այդ շրջմովի հուրին ետեւէն անգէտս կ'սաշին, մինչև որ ի վերջէ՝ կինն ուղևոր՝ տժգոյն ու ցասկոտ՝ կ'ղաւնայ տուն և իր աչք ու ունք փոխելու հնարը հայելիին կ'հարցնէ, այրն մտախոհ՝ իր ըրած ընտրութեան մէջ չտապ կ'զտնէ, ծերն ապիլար, օֆ ուֆ ըսելով կ'վառ ի յարդանման ու կ'մարմրի, և մանկիկն, Սիմաի նման պէսկէկ մը դնելով իր սիրուն քրոջ ստանելու կ'մտադրէ. իսկ տաճարական քուրմն կ'չոյէ իր մօրուս և շեչտակի ակնարկներ նետելով այդ հոլաթև աղջկան՝ կ'վայէ. — Ո՛ր էր թէ տաճարին մի անկիւնն ունենար դէթ իր մարմարեայ արձանն, կամ վէստեան կոյս մը լինէր նէ: —

Եւ սակայն Սիմա թեթևոտն ու թեթևամիտ, մինչ գլուխներ կ'ցնցէ, ինք անցունց կ'մնայ յաւէտ ո՛ր և է շարժուն տեսարանի առջև, և անդայ՝ ո՛ր և է սրտաշարժ պատկերի հանդէպ: Թռթռուն մարիին, այլ չիլ միտ. կայծուտ աչեր, այլ սառ սիրտ. հմայուն դէմք, այլ պաղ լեզու. կ'քամէ հոգի, այլ չքամուի. կ'ծծէ քրակ, այլ չծծուի. կ'չորթէ ոսկի, այլ չչորթուի: Ընտանեկան մի նորեկուկ շողակ, որ ներքին հուրէ գուրկէ. բնութեան մի արտուտի՛, որ ամայութեան մէջ կ'հրճուի. ընկերութեան մի սիրանի՛չ հտպիտ՝ որ իր սպասարկունքն ունի, մի միակ փառասիրութիւնն է հագուիլ ու չքուիլ, օծուիլ ու գգուիլ, պարել ու թուիլ, և իր միջավայրի մէջ միայն սիրտեր կոտորել, գերինքը վարել լոկ իր ակնարկով: Իսկ եթէ կոչուի մի օր բանալ, ցոյց տալ իր սիտքն, բանալ իր բերան և բարոյական ու մտալին գանձերը պարզել, ինչ պատրանք, ինչ դատաբիւթիւն պիտի գտնէ իր շուրջը Սիմա: Շողուն աստղիկն չիջանուտ երկնաքար՝ տարադիր և ընկեցի՛լ լերան մը ստորոտն՝ ի գուր երկին նայելով՝ համաստեղութեան մը մէջ իր ծիրը պիտի փնտռէ:

ՎԻՆ

ՊԱՒԱՌԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ ԶՄԻՒՆԻՈՅ

Ներկայ ամսոյս 13ին մինչ Քաղ. Ժողովն նիստ կազմելով ազգային ընթացիկ գործոց տնօրէնութեամբ կ'ըրադէր, խումբ մը ազգայինք յԱռաջնորդարան կ'ներկային,

և յայտարարելով թէ վստահութիւն չունին Արժ. Տեղապահ Հօր և Ժողովներու վրայ, կ'ստանան իր առաջինն իր հրաժարականը անմիջապէս գրէ և մատուցանէ առ որ անկէ, և Ժողովականները ցրուին, որպէս զի Ազգ. Պատրիարքարանն այնուհետեւ սխալութիւններէն զերէն քանի Ժողովականաց հետ կը ջանայ յորդորել ներկայացողներն որ գղութան հակառակման գործունէ լինելէ, և եթէ ունին բողոք՝ ձեռնհաս իշխանութեան մատուցանեն: Բայց տեսնելով որ անլսելի կ'մնայ իրենց յորդորն, Ժողովէն կը մեկնին՝ բացի Արժ. Տեղապահէն, որ կ'ստիպուի խոստանալ թէ իր հրաժարագիրն պիտի գրէ հետեւեալ օրը: Եւ իրօք՝ Արժ. Տեղապահը միւս օր Գաւառ. Ժողովոյ կ'ուղղէ իր հրաժարագիրն: Գիւտնի անդամները խորհրդակցելով արժանի կ'համարեն եղելով թիւնն հաղորդել Ազգ. Պատրիարքարանի, և խնդրել որ ընդ վայթ Տեղապահ կամ Պատրիարքական փոխանորդ մ'ուղարկուի: Սակայն միւս կողմէ խնդրին հաշտութիւն կերպով կարգադրելու և Առաջնորդի ընտրութիւնն, ըստ հրամանի Ամեն Ս. Պատրիարքի, շուտով կատարելու համար, քանի որ Ընտրող. Ժողովոյ գործը կ'երկարէ և անդամները մասամբ հրաժարած էին վերստին, Գիւտնի մի քանի երեսփոխանաց և առաջնակարգ ազգայնոց հետ խորհրդակցելով՝ պատշաճ կ'ըստի Գաւառական Ժողով գումարել, նկատելով նաեւ որ Ժողովն իր մեծամասնութիւնն ունի և կարող է գործել առանց մասնական ընտրութեանց աւարտման սպասելու, նամանաւոր որ ընտրելիքը պիտի լիներ Առաջնորդ մ'որոշ անունն արդէն կը յորջորդուէր շատերուն բերանն և ընդունելի կրնար լինել եթէ ընտրութիւնը կատարուէր:

Այս հաշտարար կարգադրութեան վրայ՝ ամսոյս 16ին Գաւառական Ժողովոյ անդամոց մեծագոյն մասն ներկայ կ'գտնուին յԱռաջնորդարան, եկեղեցական երեսփոխաններէն զատ և ահա քառասունի չափ ազգայինք կ'ներկային յԱռաջնորդարան: Ոմանք փափաք կ'յայտեն ունկն-

լինել, այլք կ'սպառնան ժողովը ցրուել, և մէկ քանին քահանայից հրաժարագիրը պահանջելու կ'երթան : Մինչ այս մինչ այն երեսփոխանք սուանձին կարծիք կ'փոխանակեն այս անակնկալ ցոյցին վրայ և ի վերջէ կ'որոշեն նիստ չընել, և ըստ նախորդ կարգադրութեան շարժիլ, այսինքն՝ Աղգային Պատրիարքարանի՝ Տեղապահի մասին, ի պաշտօնէ ամսոյս 17ին ու զոգեալ հեռագրի պատասխանին սպասել, քանի որ վերջին կարգադրութեան եղանակըն, որու յաջողութեան մասին ապահովութիւն տրուած էր ժողովին երկուստէք, անգործադրելի կ'մնար յարուցուած դժուարութեամբ :

Կ'իմանամք որ արդէն Աղգային Պատրիարքարանն ի պաշտօնէ յատնած է տեղւոյս վարչութեան որ յատուկ Տեղապահ մ'որոշած է, այս է Արժ. Տ. Յ. Վ. Այվազեան, որ ի մօտոյ պիտի ուղղէ որի Զմիւռնիա :

ԼՐԱՔԱՂ

Կոյտերական շնորհ. — Պօլոյ աղգային լրագրաց մէջ կ'կարդանք ուրախութեամբ, թէ վ. հ. Սուլթանն իւր Հայրական հոգածութեամբ իմանալով որ Աղգ. Պատրիարքարանի անտուկն անձուկ փիճակի մը մէջ է, և մանաւանդ Ս. Ենիգեան առթիւ պաշտօնէից ամսաթիւակաց և այլ ծախուց համար ստիպողական պէտքեր ունի, բարեհաճօր է 4000 ոսկւոյ գումարով շնորհել Հայոց Պատրիարքարանին. ույդ գումարէն վճարուելը են Պատրիարքարանի պաշտօնէից ամսաթիւակներն և հին տունելիքներն : — Վ. հ. Սուլթանին սոյն շնորհն փայլուն ապացոյց մ'է իւր հայրական բարձր հոգածութեան զոր ունի միշտ իւր հաւատարիմ Հայ հպատակաց վրայ, և միանգամայն ջերմ երախտագիտութեամբ կ'ընու նոցա սրտերն :

Գեր. Հմայեսիկ Եպիս. Դիմաբեսան, յետ երկար բանակցութեան և ընդդիմութեան վերջապէս ընդունօր է Ռոստոթոյի Առաջնորդական Տեղապահի պաշտօնն և արդէն յիշեալ քաղաքն հասնելով ձեռնարկեր է իւր պաշտօնին և իւր գործառնութեանց տեղեկագիրն յղել ի Պատրիարքարան առ ի քննութիւն :

Ճէրիտէ Եւ Մանգումէ լրագիրներն կրօնական վիճաբանութեան մը պատճառաւ միամենայ դադարման դատապարտուել են Տպագրական Տեա-

չութեան կողմէն . սակայն Մանգուէի Էջիւր գաղարման հրամանն հաղորդուելէն յետոյ՝ հակառակ օրինաց՝ թերթ մը հրատարակած և այդ թերթին մէջ դարձեալ իւր գաղարման պատճառ եղող խնդրոյն առթիւ յօդուած մը հրատարակած լինելուն համար՝ գաղարման պայմանագրովը վեց ամսոյ վերածուեր է . իսկ Զեյթունի միամենայ պայմանագրովն արդէն չբացած լինելով՝ սկսած է վերստին հրատարակուիլ :

Այլապեհի Արծ. Յովսէփ Ծ. վարդապետ Պօլոյ Ազգ. Խառն Ժողովոյ կողմէ տեղւոյս պատրիարքական փոխանորդ կարգուած է և ի մօտոյ աստ կ'սպասուի , պաշտօն ունենալով Գաւառ . Ընդհանուր Ժողովին պալատ անդամաց ընտրութիւնն ամբողջացնել և առաջնորդական ընտրութիւն կատարել տալ :

Լուսաւորեան Հիւանդանոցի շինութեան Տէր տարեգարձի հանդէսն կատարուեցաւ ամսոյս 7ին : Յաւարտ Ս. Պատարագին պատարագիչ քահանայն և գպրաց դասն՝ աւուր պատշաճի շարական երգելով՝ մասն նոյն շինքի սեղանատան մեծ սրահն ուր ներկայ էր դժբաղդաբար ցանցառ քաղմութիւն մը , և Աւետարան ու աղօթքներ կարդացուելէ յետոյ Մեսր. և Հռիփս. սանուց և սանուհեաց կողմէ ճառեր և ոտանաւորներ արտասանուեցան ուղղեալ առ մեծանուն և երջանկայիշատակ Սպարթալեան Հարազատս , Հիմնադիրք նոյն բարեգործական հաստատութեան , որոց մէջ արտայայտուած էին երախտագիտութեան ջերմ զգացումներ խառ բարեյիշատակ Հարազատս մարթաբնիկներ վրան կենաց Սպարթալեան գերգաստանի ազնուաշուք անդամոց , և շնորհակալութիւն առ աշխուժիպլ Խնամակալուհի Տիկնայս Ազգ. Հիւանդանոցի :

Մանկանց Հանդէս . — Տեղւոյս Պատ. Երթասեր Ընկերութիւնն Ս. Հռիփսիմեան վարժարանի մեծ սրահին մէջ կաղանդի օրն սիրուն ու գողտրիկ մանկանց հանդէս մը կատարեց : Իր բացած վարժոցն մանկունքն ի ներկայութեան հրաւիրեալ ծնողաց և այլ ազգայնոց , կաղանդի պճնազարդ ծառի մը ներքեւ նստած՝ ուսկեց կախուած էին զանազան ընծաներ , այլ և այլ ազգային երգեր երգեցին , խերթուածներ արտասանեցին այնպիսի եռանդով և աշխուժով որ բոլոր հանդիսականաց հաճոյք և զուարթութիւն պատճառեցին : Յետոյ բաշխուեցան ընծաները մանկանց և Պատ. Երթասեր ընկերութիւնն ևս վիճակահանութեան դրած ձեռագործներն հանեց և շահողներուն բաշխեց :

Մեծ Եսայեանց ճառեր . — Երեւանի տօներու առթիւ՝ Մեծ Եսայեան գերդաստանն՝ իրենց դեղեցիկ սովորութեան համեմատ , այս տարի ևս մխիթարեցին Ս. Մեսրոպեան վարժարանի ՏՈ՛ր չափ աղքատիկ սանունքն որ ձայնաւորաց կարգէն էին , մի մի ձեռք պատրաստ զգեստ շնորհելով : Մեծ Եսայեանց առատասարսութեան այս նոր տպագոյցն ոչ միայն երախտագիտական ջերմ զգացմանց առիթ եղած է ձայնաւոր մանկանց մէջ , այլ և ազգովին շնորհակալութեան արժանի է :

Ն.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութիւնս արժան կ'դատի յայտարարել թէ՛ Սէւեւեան Մօմլայ բաժանորդական պայմանները նոյնը կը մնան, թէ՛ ամեն ազդային վարժարանաց և ուսուցչաց համար միայն տարեգինն է լոկ 2½ արծ. մէճիտ. թէ՛ դաւառական այն բաժանորդներն որ դժուարութիւն կ'կրեն տարեգինն դրամապէս վճարել, կարող են իրենց բաժնեգինն վճարել Օսմանեան դրոշմաթուղթ ուղարկելով Խմբագրութեան:

Այս առթիւ՝ յատկապէս կ'խնդրենք այն Արգոյ բաժանորդներէն որ տակաւին իրենց նախորդ տարուան բաժնեգինն չեն վճարած՝ մեր գործակալաց կամ Եղազկի Խմբագրութեանս ուղարկել:

Սէւեւեան Մօմլայ տպարանը խիստ շափաւոր գիներով կ'տպուին զանազան հրատարակութիւնք, գիրք, տեղեկագիր, յայտարարութիւնք, ընկալագիր, հաշուեցոյց, հրաւիրագիր և այլն և այլն:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՂՈՍ

ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

Այս ազդային և քաղաքական թերթն, որու 5 թիւերն արդէն լոյս տեսած են, կ'հրատարակուի յԱլէքսանդրիա խմբագրութեամբ Մեծ. Ա. Ռշտուէրի: Տարեգինն է 10 Փր. Բօստի ծախքն Խմբագրութեան կ'վերաբերի:

Յաջողութիւն կ'մաղթենք մեր նոր պաշտօնակցին:

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ